

Západočeská univerzita v Plzni
Fakulta filozofická

Diplomová práce

**Reflexe červencové krize 1914 v českém a
rakouském tisku**

Aleš Prosecký

Plzeň 2013

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra historických věd

Studijní program Historické vědy

Studijní obor Moderní dějiny

Diplomová práce

**Reflexe červencové krize 1914 v českém a
rakouském tisku**

Aleš Prosecký

Vedoucí práce:

Doc. PhDr. Ing. Aleš Skřivan, Ph.D.

Katedra historických věd

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2013

Prohlašuji, že jsem práci zpracoval(a) samostatně a použil(a) jen uvedených pramenů a literatury.

Plzeň, duben 2013

.....

Na tomto místě bych rád poděkoval Prof. PhDr. Aleši Skřivanovi, CSc. za zapůjčení materiálů a poskytnutí pomoci, bez které by tato práce nemohla vzniknout. Dále bych rád poděkoval PhDr. Štěpánce Pfliegerové z Archivu města Plzně za vstřícný a otevřený přístup v době, kdy budova archivu procházela rekonstrukcí a podmínky pro pracovníky i badatele byly obzvláště obtížné. A v neposlední řadě také děkuji Doc. PhDr. Ing. Aleši Skřivanovi, Ph.D. za poskytnutí cenných rad a odborné vedení mé práce.

1 ÚVOD	6
2 NOVÉ STOLETÍ	11
3 MEZINÁRODNÍ POSTAVENÍ RAKOUSKA-UHERSKA NA POČÁTKU DVACÁTÉHO STOLETÍ.....	12
3.1 Reakce Francie a vytvoření Dohody.....	14
4 QUO VADIS AUSTRIA?	16
4.1 Bosenská krize	18
4.2 Pozice monarchie během Balkánských válek.....	22
4.3 Poslední léta míru	25
4.4 Sarajevská tragédie	27
5 ČESKÝ A RAKOUSKÝ TISK NA POČÁTKU DVACÁTÉHO STOLETÍ.....	31
5.1 Periodika v českém prostoru	32
5.2 Rakouský tisk.....	34
6 TISK A ČERVENCOVÁ KRIZE	36
6.1 Atentát.....	36
6.2 Osoby atentátníků.....	41
6.3 Převoz ostatků a pohřeb	43
6.3.1 Pohřeb - šlechta vs. Montenuovo	46

6.4 Otázka viny	49
6.4.1 Danzers Armee Zeitung.....	54
6.5 Bouře na ulicích	55
6.5.1 Nepokoje v Bosně a Hercegovině	57
6.6 Spekulace	60
6.7 Poincaré a Viviani v Rusku	64
6.8 Řešení krize - Ultimatum?	67
6.9 Cesta k válce	70
6.9.1 Domácí poměry v Rakousku-Uhersku během července 1914	74
7 VÁLKA – MÝM NÁRODŮM.....	77
7.1 Balkánská fronta 1914 – srpnová ofenziva proti Srbsku.....	79
8 ZÁVĚR	82
9 SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY A PRAMENŮ.....	85
10 RESUMÉ	89

1 ÚVOD

Červencové výstřely roku 1914 a následný vývoj změnily běh světa takovým způsobem, jako málokterá událost před tím. Evropa a její velmocenský systém se za pouhé čtyři roky bojů ocitl v naprostých troskách. Především situace Střední Evropy byla v tomto ohledu komplikovaná. Habsburská monarchie, jež vědomě byla u počátku konfliktu, se během bojů ocitala ve stále zhoršujícím se postavení, které vyústilo v její rozpad. I ostatní velmoci, na vítězné, i poražené straně silně pocítily válečné vyčerpání a ztráty. Doba, do které vstupovaly, se naprosto lišila od předchozí etapy lidstva před rokem 1914. Nástup nového století a moderní doby byl spjat s rozsáhlým krvavým konfliktem, jež započal jako lokální střet mezi Srbskem a Rakouskem-Uherskem, na nějž se postupem času navázaly další velmoci a státy. Zpočátku lokální střet se v krátké době rozhořel způsobem, který natrvalo změnila tvář Evropy.

Cílem práce je prezentovat a zhodnotit postoje českého a rakouského tisku v červnu a červenci 1914, v době od sarajevského atentátu do vyhlášení války Srbsku. Periodika, jež byla vybrána, reprezentují na české i na rakouské straně hlavní politické a myšlenkové proudy své doby. Zároveň představují nejčtenější a nejprodávanejší tiskoviny prvního desetiletí začínajícího dvacátého století. Na české i rakouské straně byly vybrány tituly navázané na hlavní politické proudy a politické strany, reprezentující hlavní politickou sílu v Rakousku-Uhersku, výběr je doplněn o periodika, jež se oficiálně nehlásila k žádnému politickému proudu a deklarovala se jako nezávislý tisk. Přelom století a nástup masové politické a stranické kultury byl spojen i s využitím periodik, jako hlavního informačního zdroje pro členy politických organizací a k oslovení možných potenciálních voličů. Z tohoto důvodu je

do textu diplomové práce zařazena i kapitola, která informuje o politickém zázemí a příslušnosti jednotlivých periodik.

Z české strany byly vybrány tituly: Právo lidu, České slovo, Čas, Národní listy, Národní politika a Venkov. Vzhledem k nedostupnosti a nekompletním vydáním posledně zmíněného periodika v českých archívech a knihovnách byla práce doplněna o Český venkov, západočeskou mutaci Venkova. Z rakouské strany byla vybrána periodika: Neue Freie Presse, Reichspost, Arbeiter Zeitung, Neues Wiener Journal, Neues Wiener Tagblatt a Fremden-Blatt.

Tématem tisku se na rakouské straně zabýval Ch. Oggolder v krátké studii, hodnotících postoj jednotlivých vídeňských listů v době červencové krize. V českém prostředí nebylo téma doposud zpracováno. Základním cílem práce je tuto mezeru zaplnit a nabídnout reflexi červencové krize v českém a rakouském tisku.

Téma první světové války a hledání odpovědi na otázku, zda se dalo střetu zabránit, stejně jako otázka viny za rozpoutání konfliktu budily mimořádnou pozornost historiků po celé dvacáté století, v této oblasti se objevilo celé spektrum názorů a postojů, hodnotící pozice jednotlivých hráčů na mezinárodním poli začínajícího dvacátého století. J. M. Winter v této otázce rozdělil pozice historiků do následujících skupin a názorů.¹ Jako první by se dala označit skupina okolo Fritze Fischera, jež vyšel z teze viny Německa na rozpoutání první světové války. Tento pohled zdůrazňuje především plánovanou přípravu Německa na velký válečný konflikt a jeho rozpoutání z popudu Berlína. Další skupina historiků prosazuje tezi tzv. propočteného rizika. Tento pohled tvrdí, že hlavním aktérům (Německu a Rakousku-Uhersku) se situace vymkla z rukou. Především odhad vojenských a diplomatických špiček Vídně a Berlína byl založen na chybných kalkulech, jež vyústily v rostoucí krizi a následným zapojením ostatních velmocí do počátečního regionálního konfliktu. Práce

¹ Blíže viz. WINTER, Jay, M, První světová válka. Praha 1995. s. 29-36.

profesora Aleše Skřivana zdůrazňuje především aktivní roli Vídně, jež si špatně vyhodnotila rizika střetu se Srbskem a naprosto vědomě na základě chybných kalkulací vyhlásila válku Srbsku.

Téma krize v červenci roku 1914 bylo tedy z výše zmíněných důvodů častým tématem práce historiků, jež se zabývali otázkou první světové války a jejich příčin. Především německá historiografická škola se snažila vyrovnat z tezí válečné viny Německa a poukázat na roli ostatních velmocí a na nastavení diplomatických vztahů konce devatenáctého a začátku dvacátého století, jež vedlo k mezinárodní krizi a první světové válce. Především práce Immanuela Geisse, vydaná v roce 1965, poukazuje na aktivní roli Rakouska-Uherska a jeho politiky vůči Srbsku. V letních měsících diplomatickou iniciativu převzala Vídeň a Berlín, jasně silnější alianční partner byl odsouzen do role pouhého přihlížejícího, jemuž nezbylo dle diplomatické kalkulace nic jiného, než podpořit svého jediného velmocenského spojence. Pozicí Německa v červencových dnech roku 1914 se zabýval i Lüder Meyer-Arndt. V práci *Die Julikrise 1914* analyzuje především pozice Německa a jeho roli v počátku světového konfliktu. Obdobně jako Geiss zdůrazňuje aktivní roli habsburské monarchie a její politiky.

Z anglického prostředí je potřeba zmínit práci Johna Langdona: *The Long Debate*, ve které shrnuje názory jednotlivých historiků, zabývajících se otázkou vzniku první světové války. Práce Samuela Williamsona *Austria-Hungary and the Origins of the First World War* nabízí především pohled na vývoj pozice Rakouska-Uherska v posledních předválečných letech s ohledem na domácí i zahraniční pozici a politiku, jež předcházela vzniku válečného střetnutí.

Z české literatury bych vyzdvihl práci Aleše Skřivana *Císařská politika*, jež jasně ukazuje aktivní roli Vídně během léta 1914. Dokládá, že habsburská monarchie byla v posledních letech před první světovou válkou aktivním hráčem světové politiky především v prostoru Balkánu. Právě špatný odhad a přecenení sil Vídně vedl k válečnému střetnutí se

Srbskem, do nějž se zapojily všechny ostatní velmoci. Původ války by se tedy dle teze této práce dal hledat ve Vídni a nikoli v Berlíně, jak často činila skupina badatelů, vycházející z práce F. Fischera.

V českém prostředí se dále otázkou habsburské monarchie a světové války zabývali i M. Hlavačka a M. Pečenka v díle Trojspolek, mapující především zahraniční politiku Itálie, Německa a Rakouska-Uherska před první světovou válkou. Zajímavou práci, věnovanou osobě následníka trůnu vytvořil J. Galandauer. V českém prostředí bylo téma první světové války navázáno i na téma česko-německého soužití, touto otázkou se například zabývali I. Šedivý, či K. Kazbuda.

Téma samotného tisku je však vždy zmíněno spíše okrajově, jako pouhý doplněk monografií, hodnotící téma první světové války, mezinárodních vztahů, či domácích poměrů v habsburské monarchii. Hlavním cílem této práce je jistým způsobem doplnit dosavadní historické bádání. Periodika, jako odraz každodenní reality doby svého vydání zachycovala postoje, nálady a názory společnosti. Diplomová práce, která z jejich studia vychází může, přispět do celkové mozaiky, která zachycuje vývoj Rakouska-Uherska a začátek velké války, jež byla příčinou konce soustátí uprostřed Evropy.

Diplomová práce je rozdělena do dvou částí. V první je především zachycen vývoj monarchie v prvních letech dvacátého století. Kapitoly byly koncipovány tak, aby zachytily především vztah Rakouska-Uherska k balkánskému prostoru a především k Srbsku. Jedním z cílů je poukázat na fakt rostoucího napětí mezi Bělehradem a Vídni. Válka, jež začala v roce 1914, měla předpoklady, které je potřeba hledat v minulosti a především v předchozích krizích (otázka anekční krize a Balkánských válek). Samotný atentát nebyl tedy hlavní příčinou války, ale především vhodnou záminkou k rozpoutání konfliktu, jehož počátky je třeba hledat v dlouhodobě se zhoršujících vztazích mezi Srbskem a Rakouskem-Uherskem.

V druhé části práce je především prezentován a zachycen postoj výše zmíněných periodik v době červencové krize. Novinové tituly přinášely vedle informací o vraždě následníka a jeho manželky i celou řadu spekulací a úvah na téma dalšího vývoje. Cílem práce je tyto úvahy a názory zachytit a poskytnout obraz hlavních myšlenek a témat, jež se objevovaly v letních měsících roku 1914 na stránkách českých a rakouských novin. S ohledem na vymezení diplomové práce se jedná především o zachycení reakce a následných postojů, jež vyvolal Sarajevský atentát a následná mezinárodní krize, která vyústila v první světovou válku.

2 NOVÉ STOLETÍ

Pocit, že nově nastupující dvacáté století přinese touženou obnovu a nástup nových sil byl všeobecně sdílen napříč evropskou společností. Zároveň s vlivem imperialismu a militarismu, spojeném s vyhoceným nacionalismem, se tato změna dle některých myslitelů začínajícího dvacátého století mohla udát jen pomocí krve a oceli - válkou nového typu, vytvářející i zcela novou společnost, plně připravenou pro následující epochu. Například Ernst Jünger používá slova jako posvátná chvíle, Fritz von Unruh mluví o boji a válce jako o očištění toho starého, přinášející novou chuť do života.²

I lidé blízcí klíčovým politickým osobnostem sdíleli pocit, že válečný střet zcela změní tvář Evropy a utvoří zde nový pořádek a řád, založený na nových principech. Kurt Riezler - důvěrník Bethmana Hollwega to vystihl slovy: „Válka měla změnit to staré a pomoci vytvořit nové.“³

Počátkem dvacátého století bylo stále jasnější, že evropský prostor se začal dělit na dvě mocenská centra. Tato centra (aliance) disponovala mohutnou vojenskou a hospodářskou silou. I vzájemné vztahy mezi velmocemi se stávaly stále napjatější a nervóznější, hrozily přerůst ve válečný konflikt. Systém vzájemných garancí a smluv, jež mezi sebou jednotlivé velmoci a menší evropské státy uzavřely, nedával patřičný prostor pro diplomatické řešení možných konfliktů. Mocenský poměr Evropy změnil především vznik Německa, které se stalo dominantní zemí v prostoru střední Evropy.

² JOHNSON, Paul. Dějiny 20. století. Praha 2008. s 25.

³ Tamtéž. s 18.

3 MEZINÁRODNÍ POSTAVENÍ RAKOUSKA-UHERSKA NA POČÁTKU DVACÁTÉHO STOLETÍ

Trojspolek, reprezentovaný Německem, Rakouskem-Uherskem a Itálií, byl založen 20. května 1882.⁴ Podpisem dokumentu každý ze zmíněných hráčů očekával potvrzení svého postavení a především pomoc při prosazování vlastních cílů. Rakousko-Uhersko bylo již smluvně vázáno k Německu, nemělo tudíž žádný reálný důvod uzavírat alianční smlouvu s Itálií, která představovala tradičního nepřítele Vídně a Habsburků. Proto lze za hlavního iniciátora jednání považovat Itálii. Řím si jasně uvědomoval svou nevýhodnou pozici při pokusech proniknout na africký kontinent, kde se střetával především s Francií. Musel proto nalézt vhodného spojence. V mezinárodních kalkulacích připadalo v úvahu pouze Německo - bylo dostatečně vojensky silné (Prusko dosáhlo velmi jednoznačného vítězství nad vojenskými silami císaře Napoleona III.) a případné alianci nebránily žádné územní, mocenské, ani politické nároky. Při zvažované alianci se právě Rakousko-Uhersko a jeho vztah k Itálii stal hlavní a zásadní otázkou alianční smlouvy. Bismarck dal totiž jasně najevo, že případná smlouva mezi Itálií a Německem musí počítat s Rakouskem-Uherskem, jakožto partnerem. Pokud chtěla Itálie získat podporu Německa, musela zároveň zachovat přátelské vztahy k Vídni.⁵

I habsburská monarchie zvažovala případné výhody a nevýhody smlouvy s Itálií. Nejlépe to vystihl vyslanec Lützow, jež označil případnou vazbu na Itálii jako manželství z rozumu. Podpis alianční smlouvy neznamenal konec nepřátelství mezi Vídni a Římem, pro danou chvíli bylo ale pro obě velmoci mnohem výhodnější vstoupit do společného aliančního systému, kde Německo bezesporu tvořilo nejdůležitějšího partnerem a hlavním svorníkem mezi Rakouskem-Uherskem a Itálií.

⁴ HLAVÁČKA, Milan, PEČENKA, Marek, Trojspolek. Praha 1999. s. 98.

⁵ ŠUSTA, Josef, Světová politika v letech 1871-1914 II. Trojspolek a Francouzsko-Ruská aliance. Praha. 1925. s. 84.

Pro Vídeň byla hlavním impulzem k podepsání smlouvy snaha zachovat si přátelství Německa. Situace na Balkáně se začínala komplikovat a Rakousko-Uhersko potřebovalo mocenské zajištění pro prosazování své politiky. Balkánský prostor, který jako jediný, po ztrátě vlivu v oblasti střední Evropy a severní Itálii Rakousku-Uhersku zůstal se stával stále více konfliktnější, především z důvodu již tradiční role Ruska, které se stavělo do role ochránců křesťanských (pravoslavných) věřících proti osmanským Turkům. Hlavní snahou Vídně bylo vytvořit pomocí Trojspolku nový mocenský systém, bránící ruskému vlivu a poskytující prostor pro snahy Rakouska-Uherska. Pokus zapojit do smluvních vztahů Rumunsko jako případného partnera proti Rusku naprosto selhal.⁶ Tajná smlouva sice formálně zavazovala Rumunsko k vojenské pomoci proti carskému Rusku, ale nakonec se zcela ukázala její neúčinnost. I Německo dalo jasně najevo, že trojspolkové uskupení je zaměřeno především defenzivně a nemá žádné ambice zasahovat a měnit mocenské poměry na Balkánském poloostrově.

Postavení Rakouska-Uherska na přelomu devatenáctého a dvacátého století se tedy zdálo plně zajištěné. Německo, jako hlavní partner plně garantovalo mocenské postavení habsburské monarchie. Itálie byla členem stejného aliančního uskupení, a proto jakákoli agrese z její strany byla zcela vyloučena. Rusko, byť v otázce balkánské politiky docházelo ke střetům, tvořilo vztahy, založenými především na monarchistické legitimitě a tradici, možného partnera pro případné jednání. Za těchto podmínek se mohla Vídeň plně orientovat na případné posílení svého vlivu v oblasti jižních hranic, kde se nacházely nové národní státy a pomalu se rozpadající Turecko.⁷

⁶ HLAVAČKA, PEČENKA, Trojspolek, s. 100

⁷ O postavení monarchie v rámci Trojspolku srv. WILLIAMSON, Samuel. *Austria-Hungary and the Origins of the First World War*. 5. kapitola *The Monarchy's Allies Agressive Berlin Dubious Rome Uncertain Bucharest*. 1991. London. s.82-100.

3.1 Reakce Francie a vytvoření Dohody

Postavení Francie po prohrané válce s Pruskem bylo značně nejisté. Německo pod Bismarckovým vedením dokázalo vybudovat pevné alianční vazby k Rakousko-Uhersku a tímto upevnit své postavení ve střední Evropě. Rusko, jako další možný partner, nepřicházel v mocenské konstelaci konce devatenáctého století v úvahu. Především proto, že Bismarckova politika a již tradiční vazby mezi konzervativními císařskými domy (Rusko, Rakousko-Uhersko a Německo) nedávaly Francii moc šancí získat Petrohrad jako svého aliančního spojence. I případné vazby k Velké Británii byly znemožněny tradiční animozitou a soupeřením, které mohlo dokonce vyústit během Fašodské krize v otevřený konflikt.

Zásadní změnou, umožňující možné sblížení Francie a Velké Británie byl nástup nového krále Eduarda VII. roku 1901. Jeho přátelský vztah k Francii dokázaly překonat vzájemnou nedůvěru a uzavřít takzvanou Srdečnou dohodu (*Entete cordiale*).⁸ Tato dohoda se týkala především mimoevropského světa a umožnila vyloučit případný střet mezi Velkou Británií a Francií v boji o zisk nových území. Spíše tedy než o přesně formulovanou dohodu, jasně vymezující alianční povinnosti, šlo o akt vzájemné důvěry a přátelství, jehož symbolem se stala osoba krále Eduarda VII. Paradoxně právě nesmiřitelný postoj Německa během Marocké krize urychlil sblížení Velké Británie a Francie.

Spojenecká smlouva s Ruskem byla v platnosti již od přelomu let 1893/1894. Především jako důsledek chyby německé strany v otázce finančních půjček carskému režimu, jež byly omezeny. Petrohrad proto hledal nového partnera a našel jej v Paříži, která disponovala značným kapitálem a zároveň ochotou financovat ruský stát a takto získat

⁸ GILBERT, Martin, První světová válka. Praha. 2005. s 31-32.

potřebného spojence na východě.⁹ Slova pronesená Bethmannem Hollwegem: „Budoucnost patří Rusku.“¹⁰, téměř prorocky vystihla moc, sílu a obrovský potenciál východního impéria.

Pro Německo a císaře Viléma II. však vzájemné sblížení Velké Británie a Francie znamenalo možné ohrožení systému, vytvořeného Bismarckem, v němž Německo hrálo klíčovou roli. Do hry se samozřejmě zapojila také osobní rivalita Viléma II. s Velkou Británií a jejími panovníky.¹¹

I když bylo Rakousko-Uhersko součástí Trojspolku, mohlo do jisté míry počítat s podporou Francie a Velké Británie. Při zpětném pohledu do historie totiž jasně vyjde najevo, že vztahy mezi Londýnem a Vídní téměř nikdy nebyly komplikovány vzájemnými střety. I v očích Paříže rozhodně nepatřila Vídeň mezi nepřátele. Spojenectví s Německem však kladlo otázku, jak se zachová Rakousko-Uhersko ve stále ostřejších střetech mezi Německem na jedné straně proti Francii a Velké Británii.

⁹NOVOTNÝ, Lukáš. Bismarcks Fehler oder ein unvermeidliches Ereignis? Beitrag zur Entstehung der russisch-französischen Allianz. *Prague Papers on the History International Relations* [online]. 2008, 581-586 [cit. 2013-01-25]. Dostupné z: <http://usd.ff.cuni.cz/?q=system/files/novotny%20bismarcks.pdf> In: SKŘIVAN, Aleš; SUPPAN, Arnold (Eds.), *Prague Papers on the History of International Relations*, Prague: Institute of World History. 2008.

¹⁰JOHNSON, s. 21.

¹¹GILBERT, s. 32.

4 QUO VADIS AUSTRIA?

Nástupem dvacátého století se pro monarchii stával stále více nebezpečnějším problémem nacionalismu. Vnitřní spory mezi Čechy a Němci, otázka nemaďarských národů v Uhrách, pozice italské menšiny v Tyrolsku, to vše se mohlo zapříčinit obrovské potíže nejen na domácím, ale i na zahraničním poli.

Navenek ale monarchie stále zastávala postavení velmoci. Byla druhou, hned po Rusku, největší zemí Evropy. Zároveň se i s padesáti miliony obyvatel řadila na třetí místo v evropském srovnání, hned za Rusko a Německo.¹²

Vyrovnaní z let 1867 vytvořila dvě správní a mocenská centra - Vídeň a Budapešť. Byť byl v obou uznáván habsburský dům, jako vedoucí vládnoucí linie, mohl se panovník spolehnout jen na několik oblastí, které stále zůstávaly společné - armáda, byrokratický aparát a jednota v otázkách zahraniční politiky. I hospodářská oblast působila značně disproporčně. České země v rámci předlitavské části monarchie tvořily hlavní průmyslovou oblast. Naopak země koruny svatého Štěpána měly stále převážně zemědělský charakter, bez větších průmyslových oblastí, srovnatelných s Předlitavskem.¹³

Dle ekonomických přehledů, publikovaných Paulem Kennedym investovalo Rakousko-Uhersko do utlumování národnostních třenic značné finanční prostředky, které zákonitě chyběly v ostatních oblastech (armáda, budování infrastruktury a podpory průmyslu). Například v roce 1914 měla monarchie na tři miliony státních zaměstnanců, pracujících ve školství, úřadech, nemocnicích, institucích zabývajících se sociální péčí a

¹² HLAVAČKA, PEČENKA, s.163.

¹³ Tamtéž.

dalšími státními byrokratickými aparáty, což představovalo v porovnání s ostatními velmi vysoké číslo.¹⁴ I počtem sloužících vojáků se Rakousko-Uhersko pohybovalo na těch nejnižších místech, v porovnání s ostatními evropskými velmocemi. Pouze Itálie byla ve všech vojenských a ekonomických přehledech jasně nejslabší a oprávněně vyvstávala otázka, zda se skutečně může řadit po bok světových velmocí.¹⁵ Itálie ke konci 19. století po celní válce s Francií prožívala dobu omezeného hospodářského růstu. Především díky kapitálovým investicím z německé strany. Itálie nebyla plně průmyslovou zemí, ale opožděně se jí stávala.¹⁶ Přesto však zaujímal v porovnání s údaji z Vídně poslední pozici mezi evropskými velmocemi.

Dalo by se říci, že habsburská monarchie se pokoušela hrát roli velmoci s nedostatečnými zdroji a stále rostoucími domácími potížemi, zasahující stále více negativně do oblastí vztahů se zahraničními partnery.

Právě politická a ekonomická roztříštěnost spojená s problémy nacionalismu byla důvodem zhoršujícího se postavení Rakouska-Uherska jako evropské a světové velmoci. Příkladem může být jednání o obnovu tzv. rakousko-uherského vyrovnání, která se konala každých deset let a určovala finanční, hospodářské a vojenské závazky obou zúčastněných stran. Během let 1904 - 1907 se dokonce začaly množit názory, že budoucí vývoj jasně nasvědčuje úplnému oddělení a vzniku dvou samostatných státních útvarů.¹⁷

Rakousko-Uhersko bylo z výše uvedených důvodů považováno za „nemocného muže Evropy (samozřejmě hned po rozpadající se Osmanské říši). Soustátí uprostřed Evropy se jevílo jako

¹⁴ KENNEDY, Paul, Vzestup a pád velmocí. Praha. 1996. s 270.

¹⁵ Tamtéž s. 250-255.

¹⁶ CAMERON, Rondo, Stručné ekonomické dějiny světa. Praha. 1996. s. 308-309.

¹⁷ HLAVAČKA, PEČENKA, s.164.

anachronismus.¹⁸ Který bude zničen svými vlastními potížemi způsobenými především vzepjatým nacionalismem.

Ve vztazích s okolními balkánskými zeměmi se stávalo handicapem především postavení nemaďarských národnostních menšin v Uhrách. Otázka možného sblížení s Rumunskem byla zajisté spojena s problémem Sedmihradska (Transylvánie), kde žila početná rumunská komunita. I pozice jižních Slovanů (pravoslavných Srbů a katolických Chorvatů) se stávala stále nepříznivější. Vznikem Srbska, státu založeného na národním principu vyvstala otázka, zda Slované žijící v jižních částech monarchie nebudou stále více přitahováni k Bělehradu, zvláště v situaci, kdy Vídeň byla zcela paralyzována pravidelnými střety s uherskou částí říše. I silný maďarský nacionalismus de facto vháněl nemaďarské národy do náruče okolních států.

4.1 Bosenská krize

Jmenování barona Aehrenthala (roku 1909 získal titul hraběte) ministrem zahraničí na podzim roku 1906, bylo více, než pouhou změnou osob na postu vídeňského Ballhausplatzu.¹⁹ Přinášelo signál, že dřívější politika zdrženlivosti a klidu bude vystřídána akčnějším a razantnějším přístupem, který by potvrdil Rakousko-Uhersko jako velmoc a nedílnou součást evropského koncertu velmocí.²⁰

Období mezi roky 1905 až 1907 patřilo k bouřlivým letům monarchie. Neustálé napětí s uherskou stranou ohledně rakousko-uherského vyrovnání, otázka všeobecného volebního práva v předlitavské

¹⁸ KÜNZL-JIZERSKÝ, Vznik světové války. Praha. 1923. s. 7.

¹⁹ Více o osobě Aloise Aehrenthala v SKŘIVAN, Aleš, Muž, který mohl zachránit monarchii? Alois hrabě Lexa von Aehrenthal (1854-1912), Historický obzor, č. IX-X. ročník 22.

části soustátí a s tím spojené obsazení říšské rady, to vše přinášelo nestabilitu a nejistotu. Po vyřešení těchto potíží nastalo období poměrně klidného vývoje, během něhož se mohla monarchie a nový pán Ballhauzplatzu plně věnovat otázkám zahraniční politiky. Aehrenthal si plně uvědomoval problém propojení domácích a zahraničních otázek Rakouska-Uherska a z toho vyplývající velmi opatrný přístup svého předchůdce Gołuchovského. Případným potížím chtěl čelit energickou prací a odhodláním a svou činností přispět k obrodě slávy a mocenského postavení Rakouska-Uherska. Plánované změny měly odstranit „všudypřítomný pocit rozmrzelosti.“²¹ Dle Alexandra von Musulina Aehrenthal plně věřil, že rozhodná a rázná akce může znovu probudit upadajícího ducha monarchie a pomůže vlít do žil novou krev, kterou monarchie na počátku dvacátého století nutně potřebovala. Právě průbojná zahraniční politika se měla stát výše zmíněným lékem na potíže, hlavně domácího rázu, kterými monarchie trpěla. Posílením zahraniční prestiže by byla zároveň posílena pozice Vídně a její možnosti k řešení domácích obtíží a neshod.

Ve vztahu k Srbsku Aehrenthal překvapivě neměnil postup Gołuchovského, který byl nejlépe zachycen jeho vlastními slovy : „Obchodní výhody budou Srbsku uděleny, až Bělehrad přijde k rozumu a prokáže povinný respekt vůči monarchii jako velmoci.“²²

Aehrenthal jako bývalý velvyslanec v Petrohradě plně chápal, že jakákoli akce v prostoru Balkánského poloostrova musí být nutně podmíněna souhlasem Ruska.

Paradoxně právě jednání ruské strany nabídlo Ballhauzplatzu možnost změnit poměr sil na Balkáně v rakouský prospěch. Po vypuknutí mladoturecké revoluce byla otázka další správy Bosny a Hercegoviny

²⁰ Často se lze v memoárové literatuře setkat s názorem, že nástup Aehrenthala urychlil rozpad monarchie. Toto je však zpětný pohled na věc, vytvořený až po první světové válce.

²¹ HLAVAČKA, PEČENKA, s. 200.

²² Tamtéž. 201.

klíčová (Rakousko-Uhersko obě provincie spravovalo od rozhodnutí Berlínského kongresu - konaného roku 1878, Bosna a Hercegovina ale stále formálně náležela Osmanské říši). Nabídka ruského ministra zahraničí Izvolského na vzájemné jednání a následná dohoda ze zámku v Buchlovicích umožňovala připojit obě provincie k říši s tichým souhlasem Ruska.²³ Petrohrad na oplátku požadoval příslib podpory Vídně v případné otázce úžin. Samotná anexe byla oficiálně vyhlášena 6. října. Krátce před anexí došlo k vyhlášení konce formální závislosti bulharského cara na osmanském sultánu.²⁴

Srbsko reagovalo na připojení Bosny a Hercegoviny velmi podrážděně. Zároveň počítalo s plnou podporou Ruska. To však oficiálními kanály dalo jasně najevo, že s ruskou pomocí Srbové v tomto případě nemohou počítat. Sám Izvolskij pronesl: „Srbsko musí zůstat v klidu a nesmí učinit nic, co by mohlo vyprovokovat Rakousko a dát mu příležitost ke zničení Srbska.“²⁵

Přesto v Srbsku a Černé Hoře probíhaly intenzivní přípravy na válečné střetnutí. Od těchto snah bylo upuštěno až po zásahu společné nótě pěti velmocí, kterou dokázal prosadit především Izvolskij. V nótě se doporučovalo velmi smířlivým způsobem stáhnout srbské jednotky od hranic s Rakouskem-Uherskem. Premiér Velimović dal zástupcům velmocí své ujištění, že jednotky se okamžitě stáhnou, zároveň však přešel do diplomatického útoku, v němž přímo obvinil Rakousko-Uhersko z agrese vůči Srbsku. A přímo požádal ostatní velmoci o pomoc a poskytnutí obdobných přátelských rad, jakých se dostalo Srbsku ohledně zachování míru. I na rakouské straně počítali s možnou válkou. Probíhaly postupné přípravy na mobilizaci a především šéf generálního štábu Conrad počítal s válkou na jaře 1909.²⁶ V případě zhoršení situace počítaly obě strany konfliktu i s možností přímého válečného střetu.

²³ WILLIAMSON. s. 60.

²⁴ Tamtéž. s. 207.

²⁵ SKŘIVAN, Aleš, Císařská politika: Rakousko-Uhersko a Německo v evropské politice v letech 1906-1914. Praha. 1996. s. 84.

Srbsko, jak již bylo podotknuto výše, zvažovalo použití síly, jako reakce na anexi Bosny a Hercegoviny.²⁷

Za dědictví krize roku 1908 by se dal při zpětném pohledu považovat především pokus Rakouska-Uherska – Aehrenthala jednat jako nezávislý hráč na mezinárodním poli, dokázat, že monarchie dokáže prosadit určité kroky na mezinárodním poli, aniž by se musela spoléhat na podporu Berlína. Což se ukázalo později jako klíčový bod července roku 1914. Dále Aehrentalovo působení na Ballhausplatzu přineslo obrovské zhoršení vztahu k Srbsku, dokonce až k bodu války. S tím i souvisel střet s Ruskem, které se jednak cítilo podvedeno v otázce vzájemných slibů, učiněných tzv. „buchlovickou dohodou“ a především jako ochránce Srbska v balkánském prostoru mělo zhoršení vztahu mezi Rakouskem-Uherskem a Srbskem vliv i na vzájemné vztahy Vídně a Petrohradu.²⁸

Je nutno podotknout, že i v letech před anexí Bosny a Hercegoviny vztahy mezi Vídní a Bělehradem nebyly zcela idylické. V srbském státě docházelo k boji o moc mezi dvěma vzájemně znesvářenými rody – Obrenovićů a Karađorđevićů. V roce 1903 (tedy pět let před anexí) došlo ke krvavému převratu v Bělehradě, při němž byl král zavražděn společně se svou manželkou. S tímto převratem byla spojena i dynastická změna, rod Obrenovićů byl vystřídán rodem Karađorđevićů. Především krvavý průběh převratu vzbudil odpor ve všech hlavních městech Evropy, samozřejmě také ve Vídni. Mocenská změna sebou přinesla zhoršení vzájemných vztahů mezi Bělehradem a Vídni.²⁹

Neklidná situace na Balkánském poloostrově, francouzsko-německé soupeření, mocenský střet Rakouska-Uherska a Ruska v prostoru Balkánu, to vše bylo příčinou rozpoutání první světové války.

²⁶ Tamtéž.

²⁷ WILLIAMSON. s. 71.

²⁸ Tamtéž. s. 71-74.

²⁹ Tamtéž. s. 103.

4.2 Pozice monarchie během Balkánských válek

Dne 13. února 1912 přijal úřad ministra zahraničí hrabě Leopold Berchtold. A o tři dny později byl jmenován císařem do funkce. Funkci přijal až na naléhání císaře. Vedle armády tvořila diplomatická služba stále uzavřenou aristokratickou společnost, ve které bylo hlavní slovo císaře.³⁰ Na rozdíl od svého předchůdce byl Berchtold mnohem méně sebevědomý a ambiciózní.³¹ Což se odrazilo i ve stylu zahraniční politiky habsburské monarchie. Doba silových řešení situace, jako roku 1908 se zdála být minulostí a pouhou epizodou ve spíše defenzivním stylu Aehrenthalova předchůdce i následníka.

Příchod nového šéfa Ballhausplatzu však neznamenal žádné zásadní změny. Berchtold byl i jako jeho předchůdce především vyznavač konzervativní linie. Podle níž hrálo Rakousko-Uhersko ve střední Evropě především roli stabilizátoru. I v otázkách balkánské politiky se Berchtold v zásadě shodoval s představami a myšlenkami Aehrenthala. Značnou nevýhodou nového šéfa nebyla tedy neshoda s koncepcí doposud vytyčenou na Ballhausplatzu, ale především komplikovaná mezinárodní situace, ve které postavení monarchie bylo značně nepříznivé, bez možnosti reálného zlepšení v dohledné době.³² Především italsko-turecká válka přinesla značné problémy již do tak komplikovaného prostoru Balkánu.

Během Balkánských válek se ukázalo, že Vídeň není schopna sama prosazovat ani své vlastní zájmy a pozice. Důsledkem anekční krize byla i nedůvěra Petrohradu, Paříže a Londýna k Vídni. Habsburské monarchii nezbyvalo nic jiného, než se spolehnout na Berlín – svého jediného reálného spojence. Hodnota spojenectví s Itálií se ukazovala

³⁰ Blíže viz. ŽUPANIČ, Jan, Ve službě císaře a krále, Historický obzor 20 č. XI-XII. r. 2009.

³¹ SKŘIVAN, Aleš, Císařská politika. s. 161.

³² Tamtéž. s. 162.

stále více problematickou, především z důvodu možné spolupráce Říma a Petrohradu v balkánském prostoru.³³

Od jara roku 1912 se schylovalo ke konfliktu v prostoru Balkánu. Předchozí italsko-turecká válka působila jako katalyzátor válečných snah jednotlivých balkánských států. V této situaci se pokusil Berchtold svolat jednání velmocí o společném „přátelském působení na Portu.“ Především neurčitý až vágní charakter rakouskou-uherské iniciativy ji předem odsoudil k neúspěchu. Celá akce dokonce vyústila i menší roztržkou s Berlínem, který se cítil dotčen, že nebyl jako spojenec o akci informován s předstihem.³⁴

Vše směřovalo k válečnému střetnutí. Berchtold měl v tuto chvíli na výběr dvě možné varianty dalšího postupu. První by znamenala omezit se jen na výzvy k zachování míru - všichni si však uvědomovali, že tyto výzvy by nikdo nebral vážně. Poté by Rakousko-Uhersko konstatovalo, že bez vůle Vídně nedojde na Balkáně k žádné změně statu quo.

Druhý zvažovaný postup byl mnohem energičtější, ale o to nebezpečnější. Vídeň by dala jasně najevo Bělehradu, že při porušení tureckých hranic si monarchie vyhrazuje právo možného zásahu. Tato varianta by s největší pravděpodobností vedla k válce, jak poznamenal hrabě Stürgkh.³⁵

Samotné výsledky tažení armád jednotlivých balkánských států přinesly ve Vídni svízelnou otázku jak zabezpečit své zájmy v této komplikované a nevýhodné situaci. Dle postoje Ballhausplatzu bylo v této době klíčové především vytvoření Albánie jako nezávislého státu. Ve vztahu k Srbsku a Černé Hoře monarchie naprosto rezignovala na snahu zabránit obsazení Novopazarského sandžaku. Snaha zabránit územním změnám se ukázala jako nemožná. Berchtoldovi nezbylo než v říjnu roku

³³Tamtéž. s. 163.

³⁴Tamtéž. s. 170-171.

³⁵Tamtéž. s. 171.

1912 konstatovat, že monarchie je srozuměna s možnými mocenskými a územními změnami, jež vyplynou z války. Špatnou pozici Rakouska-Uherska nejlépe vyjádřil Berchtoldův výrok na konferenci konané v Budapešti v listopadu roku 1912: „Byli jsme po desetiletí turkofily a nic z toho nemáme.³⁶ Především v otázce Srbska bylo pro Berchtolda hlavním bodem zabránit pronikání Srbska k moři a udržet Albánii, jakožto nezávislý stát.

Při druhé balkánské válce došlo k naprosté porážce Bulharska, které především přecenilo své síly a ve vidině ohromných zisků se rozhodlo použít sílu k prosazení svých pozic. Především ke vztahu k Srbsku se vyjádřil Berchtold slovy jež poukazovaly na trvalý a nepřechodný antagonismus mezi Vídní a Bělehradem.³⁷

Rakousko-Uhersko v mnoha ohledech ztratilo postavení velmoci, jež ovlivňovala situaci na Balkánském poloostrově. Monarchie se ocitla v naprosté defenzivě. Bez podpory ostatních velmocí si nemohla dovolit jakýmkoli způsobem zasahovat do dění na Balkáně. Zdálo se, že po ztrátě vlivu v Itálii (po sjednocení Itálie) a střední Evropě (po bitvě u Sadové a o pět let později sjednocením Německa) přicházela monarchie i o své poslední mocenské kolbiště.³⁸

³⁶Tamtéž. s. 179.

³⁷Tamtéž. s. 216-219.

³⁸Více v PAULOVÁ, Milada. Balkánské války 1912-1913 a český lid. Praha. 1963. či GLENY, Mischa, Balkán 1804-1999: nacionalismus, válka a velmoci Praha 2003. či KUPKA, Jiří, Balkánský sud prachu. Český Těšín. 2003. Zde zachycen i další vývoj situace na Balkáně až do rozpadu Jugoslávie.

4.3 Poslední léta míru

V letech 1913-1914 byla ve hře především otázka, jakou cestou se monarchie v následujících letech vydá – zda cestou míru a konsolidace vnitřních sil, nebo bude vše podřízeno mnohem agresivnější zahraniční politice, zaměřené především do balkánského prostoru.³⁹ S ohledem na své nevýhodné postavení se Vídeň rozhodla do nastalého konfliktu během Balkánských válek přímo nezapojit.

Z mezinárodního hlediska se snažila monarchie především udržet nezávislost Albánie, což vedlo k další konfrontaci s Bělehradem, který i přes rozhodnutí londýnské konference stále držel na části území Albánie své vojenské jednotky.⁴⁰ Chaotická situace nahrávala Srbům, kteří zdaleka nerezignovali na možný územní zisk, v případě neúspěchu byla ve hře i možnost dosadit do Tirany režim, jež by byl Srbsku nakloněn. Srbským favoritem pro tuto možnost byl bývalý turecký generál Essad Paša. V otázce Albánie nebylo Srbsko jediným hráčem. Na jižní oblasti si totiž dělalo nároky také Řecko, které mohlo počítat s podporou Německa – mohlo by se zdát, že spojení mezi Německem a Rakouskem-Uherskem by mohla tato záležitost narušit.⁴¹ Berlín i Vídeň si však uvědomovaly, že pokud přijdou o vzájemné spojení, tak se jejich postavení na mezinárodním poli rapidně zhorší. Proto úvahy o konci Trojspolku z důvodů napětí mezi Berlínem a Vídní v otázce Albánie byly zcela nereálné. Rakousko-Uhersko se rozhodlo ve sporu se Srbskem neustoupit a energickým jednáním nakonec donutilo jižního souseda stáhnout své územní požadavky na albánské území. Pro Srby tato porážka znamenala konec aspirací na možné rozšíření vlivu v oblasti,

³⁹ KANN, Robert A. Kaiser Franc Josef und der Ausbruch des Ersten Weltkrieges. Wien 1971. s. 21.

⁴⁰ WILLIAMSON. s. 123. Autor zmiňuje i otázku územních požadavků Černé Hory a pozici Ruska, jehož politika v otázce Albánie se stále více dostávala do střetu rakousko-uherskými představami.

⁴¹ SKŘIVAN, Aleš, Císařská politika. s. 222.

přesto však bylo dosaženo i mírné kompenzace, když Paříž nabídla Bělehradu otevření svého finančního trhu.

Krise, která mohla přerůst ve velký ozbrojený konflikt, byla nakonec zažehnána. Přesto se však zdálo, že systém velmocenské rovnováhy se začíná pomalu rozpadat. Balkán a jeho problémy mohly kdykoli přerůst v mezinárodní velmocenskou krizi, jež by mohla vyústit ve světový konflikt – tak, jak se stalo v červenci roku 1914. Habsburská monarchie stála na Balkáně před téměř neřešitelnou otázkou. Nepřátelství Srbska by bylo možné eliminovat využitím střetů mezi Sofií a Bělehradem, ale zároveň za zachování přátelských vztahů k Bulharsku, což by však znamenalo zhoršení vztahů s Rumunskem. Řešení této otázky se jevilo jako nemožné, termín kvadratura kruhu⁴² dokonale vystihl výše popsanou situaci Rakouska-Uherska v balkánském prostoru na přelomu let 1913/1914.

Nemohoucnost Vídně umocnil i fakt, že v únoru 1914 navštívil Petrohrad srbský ministerský předseda Pašić. Během diplomatické návštěvy bylo dokonce jednáno o případném sňatku korunního prince Alexandra s dcerou cara. Sám Pašić mel při této příležitosti pronést: „Bude-li nám souzeno, mít za královnu dceru ruského cara, nepochybně se bude těšit sympatiím celého srbského národa a může se, dopustí-li to Bůh a okolnosti, stát carevnou jihoslovanského srbochorvatského lidu. Její vliv a lesk bude působit na celém Balkánském poloostrově.“⁴³ Rusko dalo jasně najevo svojí podporu Srbsku, které se na svého ochránce mohlo plně spolehnout. Což především znamenalo značné ohrožení již tak pošramocené pozice Vídně v oblasti Balkánu.

Napětí mezi Rakouskem-Uherskem a Srbskem neustále rostlo. Během jarních měsíců docházelo k mnoha tiskovým přestřelkám mezi rakouskými a srbskými periodiky. Do hry bylo vtaženo i Rusko, které svou otevřenou podporou Bělehradu dalo jasně najevo, že v případě střetu se

⁴² Tamtéž. s. 225.

již nebude opakovat politika ústupků, jako při anekční krizi roku 1908. Napětí pocítil i Berlín, který si v tuto chvíli uvědomil, že případný střet mezi Srbskem a Rakouskem-Uherskem by se po zapojení Petrohradu rozhořel do velkých rozměrů, které by nutily Berlín se do konfliktu přímo zapojit.

4.4 Sarajevská tragédie

Cesta následníka a jeho manželky do provincie Bosny byla spojena s vojenskými manévry, kterým měli velet Oskar Potiorek a Conrad von Hötzendorf. Přítomnost arcivévody Františka Ferdinanda d'Este mimo samotných manévru měla také mimo jiné demonstrovat zájem Vídně o nově získané provincie a pomoci zlepšit obraz rakousko-uherského mocnářství v očích místních obyvatel. Především fakt, že více jak polovina zde žijících občanů Rakouska-Uherska byli Srbové a Chorvaté, pro které mohla být stále více lákavou myšlenka iredentismu a spojení se Srbskem, musela monarchie vynakládat značné úsilí, aby dokázala čelit velkosrbské propagandě.

Vojenské manévry byly spojeny i s osudnou cestou městem Sarajevem, při níž padly výstřely, jež zásadně změnily vývoj dvacátého století. Dodnes se při zpětném pohledu na atentát řada badatelů nemůže ubránit dojmu, že nešťastná souhra okolností a nehod byla hlavní příčinou tragédie. Nešlo tedy o dobře zorganizovaný a do posledních detailů naplánovaný podnik vycvičených profesionálů, ale naopak amatérský skutek několika mladých lidí, jež uvedl do pohybu lavinu, která se nedala zastavit. Překvapení nad úspěchem nevycvičených a nevyzbrojených gymnaziálních studentů se zračila i ve výpovědi Dragutina Dimitrijeviče,

⁴³ Tamtéž. s. 228.

vůdce organizace Sjednocení nebo smrt: „Jednoho dne ke mně přišel Tankosić do úřadu a řekl mi: Je tady několik bosenských hochů, kteří se mně již stávají obtížnými svými prosbami, abych jim dovolil cestovat do Bosny. Mám je nechat jít? Okamžitě, aniž jsem přemýšlel jsem řekl: ‚Tak je nech jít.‘ Tankosić mi ještě řekl, že mladíci mají v úmyslu – v dohodě a ve srozumění se svými druhy v Bosně – podniknout něco proti Ferdinandovi. Po pravdě řečeno, v ten okamžik jsem se domníval, že se nic nestane. Předpokládal jsem, že rakouský následník trůnu bude tak střežen a chráněn, že se mu nic nestane, že v nejlepším případě by se mohl udát incident, který by jemu a jeho okolí mohl sloužit jako výstraha, jak by bylo nebezpečné zaútočit na Srbsko. V žádném případě jsem nemohl tušit ani ve snu, že by se takový atentát mohl stát podnětem pro válku proti Srbsku.“⁴⁴

Paradoxem, který umožnil úspěch atentátníků, byla i skutečnost, že v rámci dvorního protokolu nenáleželo manželce následníka (jako nerovnorodé osobě) právo na vojenský špalír. Ulice města byly plné lidí, ale dle výpovědí svědků, které se následně objevily v novinových titulcích, připadala na jednoho policistu oblast o velikosti asi 200 metrů ke střežení. Paradoxem bylo také, že ač se v okolí města konaly manévry, tak samotném Sarajevu nebyla znát přítomnost vojska, to samozřejmě souviselo s výše zmíněnou otázkou vojenských poct, které sice Františku Ferdinandovi d'Este jako následníku trůnu připadaly, ne však jeho manželce – vévodkyni z Hohenbergu.⁴⁵

Samotnou událost atentátu zachytil ve svém osobním deníku František Harrach takto: „Potom jsme jeli k Latinskému mostu, když zazněla náhle pronikavá rána. Řekl jsem Lojkovi, že praskla pneumatika. Neodpověděl, přidal plný plyn a uháněl dále. Za mnou kolem něco proletělo, prohlédl jsem nazpátek a viděl na střeše vozu ležet ruční

⁴⁴ GALANDAUER, Jan, František Ferdinand d'Este. Praha. 2006 s. 289 – výpověď plukovníka Dimitrijeviće při soudním přelíčení, konaném v roce 1917.

⁴⁵ CHRAMOSTA, Jaroslav. Sarajevské události z deníků Františka Harracha a Jaroslava Thuna. In: GALANDAUER, Jan. *Od Sarajeva k velké válce – Ab Sarajewo zum Grossen Krieg*, Praha 1995, s. 39.

bombu. Ta se drkotáním převrátila, spadla a 30 sekund nato explodovala s deset metrů vysokým žlutým ostrým plamenem a dělovou ránou u auta Alexandera Boose. Arcivévoda nechal zastavit a poslal mne zeptat se, co se stalo. Tam jsem viděl podplukovníka Merizziho krváčet nejsilněji vzadu na hlavě, Alexander Boos měl tři střepiny v paži a čtyři v zádech. Jedna kulka prostřelila čepici. Po pěti minutách jsme jeli na radnici. Zde arcivévoda vyslovil starostovi svou nespokojenost a teprve potom ho nechal hovořit a přečetl odpověď. Na radnici mi řekl: 'Dnes dostaneme ještě pár kuliček,' a když mu oznámili zatčení Čabrinoviče: 'Snad se potrestá tvrdě. Nikoliv jen několik let. Bude potom amnestie a dostane ještě řád Františka Josefa.' Za návštěvy mne arcivévoda nechal vyjít napřed ven. Vzadu v mém autě bylo pět střepin z pumy. Jednu jsem přinesl vévodkyni a ona řekla: 'Děkuji velice, nechám si ji zasadit do medailonu na památku naší šťastné záchrany.' Nastoupili jsme a jeli jsme dolů po Apelově nábřeží do posádkové nemocnice, kde byl Merizzi. Avšak auto zemské vlády číslo 5 nesprávně zabočilo do ulice Františka Josefa. Po deseti metrech zvolala Excellence, polní zbrojmistr Potiorek, sedící na sedátku uvnitř vozu: 'Vždyť jede špatně.' Já: 'Máme se vrátit?' On: 'Ano.' Řekl jsem Lojzo vrať se, přičemž při přeřazení zůstalo přirozeně auto cca tři vteřiny stát. Stál jsem vlevo na stupátku, abych arcivévodu chránil svým tělem. Vévodkyně byla zprava volná. Tu vpředu zprava po sobě dva výstřely, z jeho úst proud krve na mou tvář. Vévodkyně zvolala: 'Proboha, co se ti stalo?' a klesla dolů ze sedadla hlavou mezi jeho stehna. Arcivévoda věřil na mdlobu z leknutí a řekl: 'Žofinko, Žofinko neumírej mi, zůstaň mi pro mé děti.' Vzal klobouk, já krev z jeho úst, tekla z koutků. Postihlo ho strnutí šíje. Zavolal jsem na něho: 'Císařská výsosti musíte strašně trpět.' On: 'O ne, to nic není.' Rumerskirch, Bardolf, Höger stáli na autě. Rychle jsme se otočili přes Latinský most a zajeli ke konaku. Morsey tloukl Principa. Princip mířil sedm vteřin na má prsa, jako třetí ránu, avšak zatím spadl závěr browningu, a on, díky Bohu, nespustil. Arcivévoda měl kulku vpravo v krku, v krční tepně pod generálským prýmkem, a po deseti minutách úplně vykrvácel, aniž by více mluvil. Vévodkyně byla zasažena

vpravo do břišní tepny a zemřela pět vteřin po výstřelu. Měla jen dvě kapky na košili.“⁴⁶

Tragická souhra náhod a neomluvitelné nedbalosti vedla k činu, jehož důsledky vedly k rozpoutání první světové války. Arcivévoda považován atentátníky a i řadou ostatních za podporovatele militantní strany – v rakouských kruzích reprezentovaných především osobou Conrada von Hötzendorf – rozhodně nepatřil do této skupiny. Paradoxně jeho vražda ve snaze zabránit válce proti Srbsku (alespoň toto uváděli jako atentátníci jako jeden z důvodů svého činu) nejvíce uškodila právě Bělehradu a vedla k rozpoutání první světové války.⁴⁷

⁴⁶Tamtéž.

⁴⁷ Na faktu, že největším „poškozeným“ činem několika mladíků je právě Srbsko upozorňoval již dobový tisk (v českém prostředí především v reakci na obviňování německy píšících novin, že do atentátu byl přímo zapojen Bělehrad)

5 ČESKÝ A RAKOUSKÝ TISK NA POČÁTKU DVACÁTÉHO STOLETÍ

S nástupem dvacátého století rostl význam hromadných sdělovacích prostředků. Klíčovou roli hrála především tištěná periodika. V západní Evropě a Spojených Státech Amerických docházelo k budování mediálních firem (Alfred Harmsworth-Dailly Mail, Evening News, W. R. Hearst-New York Journal a Joseph Pulitzer-New York Word) které dokázaly zaujmout stále rostoucí počet čtenářů a takto spoluutvářet názor veřejnosti v důležitých otázkách vnitrostátního i mezinárodního života.⁴⁸

Již během francouzské revoluce a napoleonských válek se ukázal obrovský potenciál tištěného slova k ovlivnění myšlenek a názorů čtenářů.⁴⁹ Použití tiskovin k propagaci vlastních cílů a diskreditace protivníka, jakožto zákeřného nepřítele je úzce spojeno s tiskem, prostředkem masového šíření informací.

Rozvoj masového tisku zároveň přispěl k rychlému šíření moderní společnosti, zformované během průmyslové revoluce. Émile Durkheim definoval takovou společnost jako masu nediferencovaných, atomizovaných jedinců. Média zároveň hrají v tomto procesu svoji roli tím, že vyplňují volný čas a nabízí především neproblematické, ale vzrušující obsahy.⁵⁰

⁴⁸ BEDNAŘÍK, Petr, JIRÁK, Jan, KÖPPLOVÁ, Barbara, Dějiny českých médií od počátku do současnosti. Praha. 2011. s. 130.

⁴⁹ Tamtéž. s. 131.

⁵⁰ Tamtéž. s. 132.

5.1 Periodika v českém prostoru

Pokud jde o strukturu českého tisku, hlavním faktorem, který určoval jeho podobu, bylo politické spektrum a uspořádání politického života. V českých zemích se vytvořilo celkem pět hlavních politických proudů. A to proud národně liberální, sociálnědemokratický, katolický, agrární, národně sociální a katolický.

Tisk národně liberálního tábora se profiloval především v důsledku střetu mezi staročechy a mladočechy. Národní strany měly k dispozici deníky s dlouhou tradicí, a kvalitním zázemím. Národní politika, byla zpočátku hlavním a nejčtenějším českým listem - v roce 1895 vycházela v nákladu 32 000 kusů. Po odchodu redaktora roku 1907 Václava Beneše-Šumavského se oficiálně prohlásila za nezávislý tisk.⁵¹

Hlavním tiskovým orgánem mladočechů byly Národní listy. Pod přímý stranický vliv se dostaly roku 1910, kdy periodikum od Grégrových dědiců zakoupila Pražská akciová tiskárna, čímž skončila formální nezávislost na oficiálním stranickém kurzu. Národní listy přešly pod plnou kontrolu Karla Kramáře, jakožto předsedy mladočechů.⁵²

Periodikum Čas se profilovalo okolo tzv. realistického hnutí, spojeného se jménem Tomáše Garrigua Masaryka. Na veřejnosti působili realisté především prostřednictvím periodika Čas, jež byl neodmyslitelně spojen s osobou Jana Herbena, který ve zmíněném periodiku pracoval až do jeho zániku roku 1915.⁵³

Sociálnědemokratický tábor byl reprezentován především Právem lidu, které bylo zároveň ústředním stranickým tiskem sociální demokracie. Původně mělo Právo lidu své kořeny v jihočeském uskupení sociálních

⁵¹ Tamtéž. s. 141.

⁵² Tamtéž.

⁵³ Tamtéž. s. 142-143.

demokratů. Během roku 1897 se stalo celostranickým tiskem. Od roku 1912 bylo periodikum pravidelně doplňováno Večerníkem Práva lidu. V redakci periodika se během let vystřídala celá plejáda osobností: Antonín Němec, František Soukup, František Tomášek, Josef Schuster, František Václav Krejčí a Josef Hudec. Na počátku století s deníkem spolupracovali také Josef Smetal, Josef Stivín a Lev Winter.⁵⁴

Právo lidu si mohlo zároveň připsat jedno velké prvenství v českých zemích - jako první přineslo čtenářům fotografie, které doplňovaly a dokreslovaly popisované události.⁵⁵ Právě v průběhu červencových událostí nabízely fotografie čtenářům přímý pohled na důležité události, jež se odehrály na sarajevských ulicích. Například otištěná fotografie zatčení neúspěšného atentátníka Nedělka Čabrinoviče nabízela čtenáři mnohem reálnější a věrnější pohled na klíčové události přelomu června a července roku 1914.

Politické počátky agrárníků by se mohly nalézt na přelomu osmdesátých a devadesátých let devatenáctého století u mladočechů. V roce 1897 bylo založeno Sdružení českých zemědělců pro království České, které se o dva roky později prohlásilo za samostatnou politickou stranu, od roku 1900 označovanou jako Česká agrární strana. Na Moravě existoval samostatný politický subjekt Česká agrární strana pro Moravu a Slezsko. Ke spojení došlo roku 1905 a vytvoření Československé straně agrární všech zemí koruny České.⁵⁶

Se vznikem jednotné politické strany bylo spojeno i jméno deníku Venkov, který poprvé vyšel 29. března 1906. Jako stranický tisk byl Venkov plně pod kontrolou Antonína Švehly.⁵⁷

Národně sociální politické hnutí oscillovalo mezi příznivci sociálnědemokratických stoupenců, ale na rozdíl od nich kladoucí větší

⁵⁴ Tamtéž. s. 143.

⁵⁵ Tamtéž. s. 138.

⁵⁶ Tamtéž. s. 147.

⁵⁷ Tamtéž.

důraz na národně smýšlející občany. Proces vzájemného vymezování vyvrcholil založením Strany národních dělníků v roce 1897. O rok později byl oficiální název změněn na Českou národně sociální stranu v Čechách, na Moravě, ve Slezsku a Dolních a Horních Rakousích, během dalšího vývoje došlo k definitivní změně názvu roku 1901 na Českou stranu národně-sociální. Od roku 1907 byli národně sociální stoupenci zastupováni periodikem *České slovo*, pod vedením vynikajícího organizátora a manažera Jaroslava Šaldy. Prvním šéfredaktorem se stal Josef Pichl.⁵⁸

5.2 Rakouský tisk

I v prostředí Rakouska by se dal tisk rozdělit podle politického klíče a postojů, jež zastával. Platila pro něj tedy stejné pravidla jako pro periodika, vycházející na území zemí koruny České.

Vývoj liberálního tisku byl úzce spojen s postupnou změnou poměrů po revolučních letech 1848/1849. Právě z pozic obhajoby liberalismu vycházel deník *Neue Freie Presse*. Jehož první výtisk spatřil světlo světa 1. září 1863.⁵⁹ Počátky deníku byly spojeny se jmény Michaela Etienna a Maxe Friedlandera. Jako liberální periodikum měla *Neue Freie Presse* blízko k vysokým politickým kruhům, ve kterých myšlenky liberalismu našly četné zastánce a podpůrce. V době atentátu tvořil deník hlavní informační platformu a zaujímal vedoucí místo mezi periodiky v rakouském prostoru. Z obdobných pozic vycházel i *Neues Wiener Tagblatt*.

⁵⁸ Tamtéž. s. 148.

⁵⁹ OGOLLDER, Christian. . Abonnement und Patrioten. In: OPPL, Ferdinand a Karl FISCHER. *Studien zur Wiener Geschichte*. Wien, 1994, s. 191-192.

Katolické - až konzervativní pozice zastupovalo v rakouském prostoru periodikum Neues Wiener Journal. První číslo vyšlo 1. ledna 1894. Během následujících let nabyl na vlivu a důležitosti. Názorově měl deník velmi blízko k osobě následníka trůnu Františka Ferdinanda d'Este. Během krizových událostí roku 1914 (atentát a následná mezinárodní krize) se deník nacházel na vrcholu svého vlivu a obliby. S Neues Wiener Journal bylo také spojeno poměrně ostré vystupování proti nekatolické části společnosti a především Slovanům, což vyvrcholilo v době červencové krize v období po sarajevských událostech.⁶⁰

Die Reichpost vycházela především z opozice k tisku sociálnědemokratickému. Měla mnohem blíže k německy hovořící střední třídě (především ve větších městech a samozřejmě ve Vídni), která zároveň reflektovala myšlenky nacionalismu.⁶¹

Ze sociálnědemokratických pozic, spojených s dělnickou třídou vycházel Arbeiter Zeitung. Podobně jako v českém prostředí byl napojen na sociální demokracii. První číslo vyšlo 12. června 1889.⁶²

Fremdenblatt byl původně polooficiální tiskovinou ministerstva zahraničí. Vládním kruhům zůstal loajální. V pozdějších časech se mohl spolehnout na podporu vysokých dvorských skupin, včetně samotného císaře.

⁶⁰ Tamtéž. s. 193.

⁶¹ Tamtéž. s. 194.

⁶² Tamtéž.

6 TISK A ČERVENCOVÁ KRIZE

6.1 Atentát

Jedním z největších paradoxů činu mladých studentů, kteří se rozhodli provést atentát na arcivévodu, byla především snaha zabránit rakouské agresi vůči Srbsku a podpořit myšlenku na sjednocení všech Srbů v jednotném státě pod vedením Bělehradu (alespoň toto vyplynulo z pozdějších výpovědí zatčených atentátníků). Následník trůnu, jak dokumentuje jeho osobní korespondence, byl naprosto proti jakémukoli válečnému dobrodružství a především odmítal preventivní střet se Srbskem.⁶³

Zprávy o atentátu se samozřejmě okamžitě dostaly na přední stránky rakouských a uherských novin. Vražda následníka trůnu měla nedozírné následky, zvláště s ohledem na stáří vládnoucího císaře a na napjatou mezinárodní situaci. Český venkov (pod patronací agrární strany ze Západních Čech) přinášel následující titulek: „Následník trůnu a jeho choť zavražděni.“⁶⁴ V článku se objevovala slova jako: krvavá tragedie, brutální čin. Nebyla opomenuta ani postava Žofie Chotkové (vévodkyně z Hohenbergu), u které byl zdůrazněn fakt, že se jednalo o dceru českého šlechtice. Zároveň se sarajevskou tragedií se periodikum zabývalo i předchozími tragickými událostmi habsburského domu, zmíněna byla především postava prince Rudolfa a jeho smrti za záhadných okolností a vražda Alžběty, manželky císaře Františka Josefa I.

⁶³ KANN. s. 21.

⁶⁴ Český venkov. 30.6.

I líčení průběhu atentátu se dostalo prostoru. Článek popisuje první neúspěšný atentát Nedělka Čabrinoviče a příjezd následníka na sarajevskou radnici, kde měly následovat slavnostní proslovy a uvítání. František Josef byl předchozími událostmi otřesen, přesto se zde měl pevně rozhodnout pokračovat v započaté cestě. Samotný text článku končí poznámkou, kterou měl následník pronést k přítomným osobám na radnici: „Přišel jsem jako host a vy mne tu vítáte pumami.“⁶⁵ Pak přišly tři osudné výstřely Gavrilo Principa.

V mnoha ohledech odlišnou grafickou úpravu zvolil deník Národní politika, který oznámení pojal jako parte, záramované černými okraji s hlavním titulkem: „Následník trůnu arcikníže František Ferdinand d'Este a jeho choť paní vévodkyně Žofie z Hohenbergu obětí vražedného atentátu.“⁶⁶

Mimo samotnou tragickou událost se text, publikovaný v Národní politice zaobíral i dětmi, které v době atentátu pobývaly na zámku Chlumu u Třeboně a čekaly na návrat rodičů z sarajevské cesty.

V českém prostředí nejkritičtější postoj okamžitě v posledních červnových dnech zaujal Čas. Ve článku Sarajevská tragedie hodnotil zároveň vývoj habsburské monarchie v posledních padesáti letech-od roku 1848. Zároveň nabízel i shrnutí postojů a názorů právě zavražděného následníka trůnu Františka Ferdinanda d'Este. Pozornost byla především věnována následníkově neochotě dohodě s Itálií, kterou považoval v mnoha ohledech za potenciálního nepřítele, než možného spojence Rakouska-Uherska.

I následný fejeton, otištěný v Besedě (spadající pod periodikum Čas) pokračoval v kritickém duchu. Srovnával situaci rodiny Benešovy, žijící kousek od zámku Konopiště, s panským způsobem života šlechty, do níž rodina Františka Ferdinanda d'Este spadala. Text narážel na

⁶⁵ Tamtéž.

⁶⁶ Národní politika. 29.6.

přílišnou spořivost, až skrblictví následníka a chudobu v okolí zámku. Zároveň poukazoval na fakt, že ohromné finanční prostředky byly věnovány k vybudování zahrad a interiéru zámeckých pokojů. Článek shrnoval situaci slovy: „Chudým se nedostává od statku (zámku Konopiště) podpory a na Konopišti se budují parky.“⁶⁷ I tento komentář zachycoval určitý odstup až nedůvěru, v některých kruzích dokonce nenávist, jež budila osoba Františka Ferdinanda d'Este v českém prostředí.

„Následník se netajil názorem, že rozpory mezi Rakouskem-Uherskem a Srbskem se dají odstranit jen válkou.“⁶⁸ Tento citát otištěný v článku měl dodat dojmu, že následník patřil spíše k nové nastupující generaci, jež hodlala postupovat mnohem razantněji v zahraničních, i domácích otázkách. Spolu s následníkovým konservativismem deník došel k závěru, že František Ferdinand d'Este byl především člověk, který odmítal vývoj společnosti, zahájený revolučními událostmi roku 1848. Armáda, konservatismus, a vazby na německy hovořící části šlechty z něj dle deníku dělaly spíše hrozbu, než možné řešení potíží, do nichž monarchie neustále zabředávala. Nutno říci, že tímto způsobem uvažovala o Františku Ferdinandu d'Este většina tehdejší společnosti. Josef Redlich si například k hodnocení událostí, které byly spjaté s obdobím atentátu poznamenal následující: „Bůh byl tak laskav, že nás ušetřil takového císaře.“⁶⁹

Nutno ale poznamenat, že debata o tom, zda František Ferdinand skutečně náležel do tzv. válečné strany se vedla celé dvacáté století. Postupem času ale začalo jasně vycházet navenek, že teze o následníkovi, jako muži, jež chtěl vést válku se stále více ukazovala jako zavádějící, až nakonec byla zcela odmítnuta. František Ferdinand si totiž zcela jasně uvědomoval, že na válku není rozhodně monarchie připravena a případný válečný střet by mohl vyvolat obrovskou revoluční

⁶⁷ Beseda (Čas) 29.6.

⁶⁸ Čas. 29.6.

vlnu, která by stála trůn nejen Habsburky, ale mohla by ohrozit i postavení Hohenzollernů a Romanovců na carském trůně.⁷⁰

Lze jen souhlasit se slovy posledního vedoucího vojenské kanceláře následníka trůnu, plukovníka Karla Bardolffa, která pocházejí z doby, kdy už následník nežil a Rakousko-Uhersko neexistovalo: „Zda by František Ferdinand zadržel hrozící světovou válku, nebo aspoň po léta pozdržel, zda by dokázal získat Rusko pro německou říši a habsburskou monarchii, zda by se mu podařilo vytvořit velký kontinentální blok, jež by byl schopen zajistit mír v Evropě, zda by stoupil do dějin jako kníže emíru, neví nikdo.⁷¹

Obdobně kritické jako Čas bylo i Právo lidu, které se věnovalo v reakci na atentát menší polemice s deníkem Wiener Tagblatt. Šlo o otázku slavností Sokola konaných právě v době atentátu v Brně. Vídeňský list přinesl informaci, že se slavností účastní i delegáti ze Srbska. Redakce Práva lidu se snažila především tento fakt vysvětlit, aby vyhrocenou situaci nekomplikovalo. Obdobně reagovalo i na zprávy z Arbeiter Zeitung, jež měl otisknout zprávu s titulkem: „Vypovězení Rusů a Srbů z Brna. Právo lidu oba texty přejalo a snažilo se dokázat, že situace v Brně rozhodně nebyla tak vypjatá, jak se mohlo zdát po přečtení rakouských novin.⁷²

Obdobné zprávy přinášely i všechny ve Vídni vycházející noviny, oproti českým partnerům však s tím rozdílem, že hlavní pozornost se soustředila na osobu Františka Ferdinanda d'Este. Informaci, že spolu s ním byla zavražděna i jeho žena vévodkyně z Hohenbergu nebylo věnováno tolik pozornosti jako u česky píšících titulů. Neue Freie Presse informovala o sarajevských událostech jako první.⁷³ Deník hovoří o konci

⁶⁹ SKŘIVAN, Aleš, Císařská politika. s. 241.

⁷⁰ GALANDAUER. s. 254.

⁷¹ Tamtéž.

⁷² Právo lidu. 30.6.

⁷³ OGGOLDER. s. 195.

radostné neděle, v jejímž konci se projevila tvář žalu a bolu.⁷⁴ Zprávy o atentátu samozřejmě objevily i v Reichspost, zároveň informoval o spontánních smutečních shromážděních ve městě Vídni.⁷⁵ K osobě zavražděného následníka bylo poznamenáno, že v jeho osobě ztratila monarchie následníka a především energického mladého muže, který ji mohl přinést novou slávu.

Arbeiter Zeitung, který byl vzhledem ke svým kořenům a ideologickým základům mnohem kritičtější k vládnoucím kruhům a osoba následníka vzhledem k jeho konservatismu a katolicismu se netěšila v dělnickém prostředí velké podpoře otevřeně napsal: „S ohledem na tuto hroznou smrt, kde dva lidé podlehli v rozkvětu života, odstupujeme od politických úvah a nakonec zůstane jen pocit, že krveprolití potkalo nevinné.“⁷⁶

Společným jmenovatelem všech zpráv, otištěných bezprostředně po sarajevských výstřelech bylo naprosté překvapení a obrovský šok. Událost okamžitě zaujala přední místo a pozornost nejen v novinách podunajské monarchie, ale i celého světa. Okamžité kondolence a projevy soustrasti, přicházející od hlav států a vlád se samozřejmě objevovaly i na stránkách všech periodik. Zajímavému povzdechu, otištěném v Neue Freie Presse, který informoval, že všechny parlamenty Evropy projeví soustrast, jen rakouský doposud nikoli, se dostalo pozornosti i v českém prostoru.⁷⁷

Ve všech novinách se v různých mutacích objevila i reakce samotného císaře Františka Josefa, který prý k hodnocení tragických událostí pronesl: „Nezůstal jsem ničeho ušetřen.“ Zároveň jeho první myšlenky měly patřit sirotkům, když k předchozímu výroku dodal: „ubohé děti.“ Pověsti, že císař v reakci na atentát v Sarajevu pronesl několik vět

⁷⁴ Neue Freie Presse. 29.6.

⁷⁵ Reichspost. 29.6.

⁷⁶ OGGOLDER. s. 198.

⁷⁷ Neue Freie Presse. 1.7. a převzato Novou dobou. 2.7.

ve smyslu, že co jsem nedokázal vyřešit já, vyřešila za mne prozřetelnost, se s největší pravděpodobností nezakládají na pravdě. Vychází spíše z velkého napětí mezi následníkem a knížetem Montenuovem, který měl na starosti dvorský ceremoniál, zakládající se na velmi svazující španělské etiketě. V němž nebylo místo pro Žofii Chotkovou, ženu následníka trůnu.

Vypjatost událostí a jejich velmi rychlý spád občas vyústil ve snahu novinářů zvolit, co nejkřiklavější titulek, který by upoutal čtenáře a samozřejmě prodal dané periodikum. Dalo by se mluvit o vulgarizaci tisku a informací v něm publikovaných.

Události 28. června samozřejmě vzbudily pozornost všech občanů monarchie. Sídla jednotlivých redakcí všech periodik se okamžitě dostala do obležení lidí, jež dychtivě čekali na nové informace o atentátu. Novinové deníky byly totiž hlavním zdrojem informací.

6.2 Osoby atentátníků

S informacemi o samotném atentátu se okamžitě vyrojilo mnoho zpráv i o samotných atentátnících. Především postavy Gavrilo Principa a Nedělka Čabrinoviče vzbuzovaly značnou pozornost reportérů všech listů, píšících o atentátu. Překvapení světa nad událostmi v Sarajevu dotvářel fakt, že atentát byl spáchán dvěma studenty, bez jakéhokoli vojenského výcviku.

Novinové sloupky, v Čechách i Rakousku přinášely pravidelně v prvních červencových dnech informace o zatčených studentech. Deník Právo lidu dokonce přinesl fotografie, zachycující zatčení Čabrinoviče. Na nichž byl mladík zachycen, jak je po neúspěšném atentátu zadržen

uniformovanými osobami, které se zrovna v osudnou chvíli nacházeli v blízkosti.

Pozornosti také neušel zajímavý osud atentátníků. O Čabrinovičovi bylo informováno jako o bývalém rakouském poddůstojníkovi, který prchl do Srbska roku 1906.⁷⁸

Národní politika zmínila, že zadržená vojenská výbroj (výbušniny) pocházely z vojenského skladu v Kragujevaci. A zároveň oznámila, že všichni atentátníci se měli těsně před atentátem nacházet v Bělehradě. Dle otištěných svědectví měli být dokonce v době atentátu „ozdobeni srbskými trikolórami.“⁷⁹

Pozornost byla věnována i probíhajícímu vyšetřování, především každé zprávě informující o pohnutkách mladých pachatelů. V českých i rakouských novinách vyvolal senzaci článek Doznání Principovo (byl převzat z listů, píšicích v uherské části monarchie). V tomto z velké části smyšleném textu se měl Princip vyjádřit slovy: „ Na světě není nic krásnějšího, než provést atentát.“⁸⁰ Obdobné formulace, které měl pronést Princip, či Čabrinovič se občas objevily na stránkách všech novin. Například stránky Národních listů lákaly čtenáře na sdělení, jež měl pronést Princip těsně po svém zatčení: „Oni mne zradili (ostatní účastníci atentátu, zradou má na mysli, že ho nechali samotného) a proto se jim pomstím takto.“⁸¹ Touto větou měl Princip slíbit spolupráci s vyšetřujícími orgány. Pod tímto citátem byla uvedena informace o dalších souvislostech a zajímavostech, které čtenáři naleznou v dalším čísle deníku.

Obdobnou honbou za senzacemi netrpěla jenom česká média, ale i ve Vídni periodikum Wiener Allgemeine Zeitung otisklo obdobně vypadající text, který samozřejmě vzbudil pozornost i v českém prostředí. Čas reagoval zčásti sarkastickým článkem s názvem: „Romantické

⁷⁸ Národní listy. 3.7.

⁷⁹ Národní politika. 30.6.

⁸⁰ Národní politika. 1.7.

⁸¹ Národní listy. 3.7.

doznání útočníků“ článek se k textu Wiener Allgemeine Zeitung vyjadřuje: „Wiener Allgemeine Zeitung má hotový román, který označuje jako výpovědi útočníků.“⁸² Čas rozhodně odmítl spekulace německy píšícího deníku, že atentát byl dílem dvaceti individuů a dále úvahy o výzbroji a pohybu pachatelů před 28. červnem.

6.3 Převoz ostatků a pohřeb

Samotnému převozu ostatků zpět byla věnována značná pozornost všemi médii. Rakve byly uloženy do téhož vlaku, kterým arcivévoda přijel na vojenské manévry. Z radnice na nádraží vyprovodil oba zesulé vojenský průvod, vedený velitelem armádního sboru generálem Michaellem von Apelem. Cestu lemovaly špalíry vojska, celá posádka města Sarajeva. Rakve byly uloženy do posledního vagónu dvorského vlaku a směřovaly přes Mostar do Metkoviče. Všechna nádraží, která vlak míjel, byla plná diváků, společně s vojáky místních posádek. Při průjezdu vlaku se vždy hrála rakousko-uherská hymna a děla střílela smuteční salvy na počest zavražděného Františka Ferdinanda d'Este a jeho ženy Žofie, vévodkyně z Hohenbergu. V cílové stanici byla těla naložena na jachtu Dalmat, jež je po řece Neretvě dovezla až k moři, kde na ně čekal rakouskouherský dreadnought Virbus Unitis. Oběť atentátu se tedy vracela domů stejnou cestou, jako přijela - stejným vlakem a na těch samých lodích.⁸³

2. července ráno byly rakve s těly obětí přeneseny v Terstu na břeh a ten samý den se zvláště vypravený smuteční vlak vydal na cestu do Vídně. Jeho příjezd na vídeňské Jižní nádraží nešel pozornosti a byl

⁸² Čas.2.7.

⁸³ GALANDAUER. s. 306.

zachycen v různých obměnách všemi periodiky, informujícími o převozu těl a přípravách pohřbu následníka a jeho manželky.

Atmosféru Jižního nádraží, zmatek a shon - až téměř přízračnou a neskutečnou událost zachytil ve svých vzpomínkách Karel Kraus v práci *Poslední dny lidstva*. Příjezd rakví 2. července zachycuje takto: „V sinavém šeru místnost, z níž lze velkými dveřmi přehlednout dvorní salónní čekárnu. Čekárna je celá potažena černým sukem. Uprostřed síně, ještě na očích lidí shromážděných venku, dva sarkofágy, v nichž jeden o stupeň nižší, kolem rakví vysoké svícny s hořícími svíčkami. Věnce. Klekátka. Lokajové v černých livrejích jsou právě zaměstnání rozsvěcováním svíček a poslední přípravou k přijetí smutečních hostů. V předsíni a na ještě viditelné části schodiště se tísní obecnost, jež je rozestavováno policejními úředníky. Objevují se hodnostáři, funkcionáři v rozličných uniformách, zastavují se v předsíni, nebo mizí v síni, vyměňují si mlčky nebo šeptem pozdravy. Ustavičně pobíhají sem a tam.“⁸⁴

Na nádraží drželi čestnou stráž vojáci čtvrtého pluku z Bosny. V deset hodin večer přijel zvláštní vlak. Poddůstojníci a sluhové v livrejích přenesli zlatou rakev arcivévodovu a stříbrnou rakev vévodkyně z Hohenbergu do smutečně vyzdobené nádražní haly. Tam měl ve dvorním salonku očekávat zesnulé sám císař František Josef. Spolu s ním byly přítomni jeho vrchní hofmistr kníže Montenuovo, dvorní komisař rakouský a dvorní komisař uherský. V nočních hodinách přenesli poddůstojníci dragounského pluku číslo čtyři a hulánského pluku číslo sedm rakve do kaple v Hofburgu.⁸⁵

O průběhu pohřbu, jako o ústřední události informovaly všechny deníky. Takto například psalo o pohřbu České slovo: „Na vysokém katafalku spočívají dvě stříbrné rakve zdobené zlatem. Malý chrám

⁸⁴ KRAUS, Karel. *Poslední dny lidstva: Tragedie v pěti dějstvích s předehrou a epilogem*. Praha. 1933. s. 55.

⁸⁵ GALANDAUER. s. 306.

vyložený uvnitř úplně černě, do něž padá jen slabé denní světlo, působí slavnostně chmurným dojmem. Dvojnásobná řada hořících svící obkličuje katafalk. Hluboké pohnutí chvělo se tichou prostorou, když císař vešel do Oratoria následován členy svého domu. Za velké asistence vykonal kardinál kníže arcibiskup dr. Piffel slavnostní výkrop posmrtných schránek. Po skončení slavnostních církevních ceremonií byl chrám uzavřen. Husté zástupy obecnstva vytvořily špalír přes Okružní třídu až ku dvornímu hradu.⁸⁶

Je zajímavé, že pohřeb následníka trůnu nebyl evropskou (dalo by se říci dokonce světovou událostí číslo jedna), při níž by se do Vídně sjely vrcholní představitelé všech velmocí a ostatních zemí. Dalo se očekávat, že pohřeb následníka a jeho manželky bude pojat jako velkolepá událost, při níž může monarchie plně využít velké sympatie světové veřejnosti, spolu s panovnickou solidaritou pro posílení své prestiže a ukázky stále ještě jistého velmocenského postavení a lesku.

Ani po smrti se nechtěl následník trůnu odloučit od své manželky. Jasně si totiž uvědomoval, že jako člen habsburského rodu může být pochován v Kapucínské hrobce, místě posledního odpočinku Habsburků. Ale jeho manželka toto právo nikdy získat nemůže. Proto ve své poslední vůli jasně stanovil, že on i jeho žena - Žofie mají být pohřbeni v rodinné hrobce v Artstettenu, kterou pro tento účel nechal vystavět v roce 1910.⁸⁷

I novinové zprávy si všimly faktu, že například rakev vévodkyně z Hohenbergu je vystavena na podstavci o třicet centimetrů nižším, než rakev následníka. Před rakví arcivévodky ležela koruna princů, arcivévodský a generálský klobouk, šavle a řády. Před rakví vévodkyně se pak nalézaly vějíř a rukavičky, jako symbol dvorní dámy.⁸⁸

⁸⁶ České slovo. 4.7.

⁸⁷ GALANDAUER. s. 309.

⁸⁸ SKŘIVAN, Aleš, Sarajevo, 28. červen 1914, Historický obzor, č. VII.-VIII., r. 1994, s. 149.

S pohřbem vyvstala i otázka účasti zahraničních hostů. Veškeré noviny spekovaly především nad tím, zda přijede císař Vilém II. Titulek: „Proč nepřišel císař Vilém?“⁸⁹ dokonale vystihuje určité očekávání, jemuž pro tehdejší společnost nebylo vyhověno. Nakonec se dvůr vše pokusil vysvětlit nutnými bezpečnostními opatřeními a především stářím císaře Františka Josefa, pro nějž by formality spojené s návštěvou všech korunovaných hlav Evropy znamenaly značné povinnosti a s tím spojené vypjetí sil.

Dle dnešních historiků je nasnadě podezření, které vyslovila řada i pamětníků. Ve Vídni prostě nechtěli, aby se při pohřbu sešli panovníci, ministři a premiéři jednotlivých evropských zemí a dohodli se na společném postupu v nastávající další krizi na Balkáně. Habsburská monarchie rozhodně nechtěla postupovat vůči Srbsku na základě sympatií ostatních velmocí, které by pod dojmem pohřbu následníka jistě získala. Chtěla si zvolit své kroky na základě svých vlastních zájmů a potřeb, bez ohledu na podporu, či názory ostatních.⁹⁰

6.3.1 Pohřeb - šlechta vs. Montenuovo

S pohřebním průvodem byl spojen i zajímavý a velmi ojedinělý úkaz - protest šlechty proti způsobu, jakým dvorní ceremoniál postupoval. Dokonce kníže Montenuovo výslovně zakázal účast šlechty (nositelům dvorských titulů tajný rada a komoří) na rozloučení s mrtvými. Zprávu z událostí zachytily všechny tehdejší noviny. Fremden Blatt hovořil o holdu rakouské a uherské šlechty, která nebyla na pohřeb vpuštěna a tak se spontánně (vlastně na protest proti pravidlům, na jejichž dodržování

⁸⁹ České slovo. 4.7.

⁹⁰ GALANDAUER. s. 310.

dbal kníže Montenuovo) shromáždila na vídeňské ulici.⁹¹ Zprávu převzaly i ostatní listy. Fremden Blatt situaci zachytil: „ Neobyčejným smutečním projevem byl hold rakouské a uherské vyšší šlechty zesnulému arciknížeti a jeho manželce. Protože program nedovoloval účast aristokratů, shromáždili se proto, aby prokázali poslední poctu, po předchozí domluvě na rohu Babenberské ulice a Hradního náměstí. Shromáždilo se asi sto osob, většinou ve slavnostní uniformě a připojily se k průvodu, když procházel na Západní nádraží. Takto šli s průvodem pěšky až na Západní nádraží.⁹² Postoji domácí šlechty věnoval i menší prostor list Neue Freie Presse.⁹³

Schwarzenbergové, Lichtensteinové, Lobkowitzové, Fürstenberg, Kinský, Hoyos a další provázeli arcivévodu na jeho poslední cestě Vídní. V první řadě však kráčel Karel František Josef, nový následník trůnu a budoucí císař habsburské monarchie. Když mu dvorní ceremoniář chtěl předepisovat, jak má vzdát poctu zesnulému následníku trůnu a jeho nerovnorodé manželce, rázně jej odbyl slovy: „Etiketa nemá co mluvit do toho, jakou já vzdám poctu ostatkům svého strýce a jeho věrné ženě.“⁹⁴ Aristokraté sice demonstrovali přímo proti knížeti Montenuovi a jeho ceremoniálním předpisům. Nepřímo se však protest dotkl také císaře Františka Josefa I., protože nejvyšší hofmistr by si jistě nemohl dovolit své do jisté míry absurdní tažení, kdyby si nebyl jist podporou starého mocnáře. Montenouvovu přílišnou závislost na etiketě a i postupem času rostoucí napětí mezi následníkem trůnu Františkem Ferdinandem d'Este a vrchním hofmistrem zachytil ve svých pamětech i osobní sluha císaře-Eugen Ketterl.⁹⁵

⁹¹ Fremden Blatt 4.7.

⁹² Tamtéž.

⁹³ Neue Freie Presse 4. 7.

⁹⁴ GALANDAUER. s. 310.

⁹⁵ KETTERL, Eugen. Paměti komorníka císaře Františka Josefa I. : skoro holá pravda o životě a konání Františka Josefa I., jak ji denodenně zblízka vídal jeho dlouholetý osobní komorník Eugen Ketterl / na základě německého originálu ... a s použitím dalších vzpomínek osob mocnáři blízkých zpracoval a komentářem opatřil Milan Hodík. – Praha. 1970. s. 31.

Když rozhořčená veřejnost, včetně tisku, knížeti Montenuovovi jeho postoj k mrtvým vytýkala, císař se svého nejvyššího hofmistra zastal. Nechal zveřejnit nejvyšší vlastnoruční list, ve kterém mu vyslovoval své největší díky za vše, co v souvislosti se skonem následníka trůnu kníže vykonal.

Na Západním nádraží přestal být pohřeb záležitostí dvora. Nadále byl považován za zcela soukromou záležitost a další odpovědnost plně převzal dvorní hofmistr Františka Ferdinanda Karel Rumerskirch. Během cesty na poslední místo odpočinku Františka Ferdinanda a jeho ženy se rozpoutala mohutná bouře, provázena průtrží mračen. Rakve byly proto uloženy v nádražní budově a celá společnost, jež zesnulé vyprovázela na jejich poslední pouti, musela několik hodin počkat, než se bouře uklidní.

Nad rakvemi se setkaly generálové Auffenberg a Conrad von Hötzenhof. Generál Auffenberg později vypověděl o tomto setkání následující: „V hale ke mně přistoupil Conrad a řekl mi klidným tónem, že nyní Srbsko postihne zasloužený osud.“⁹⁶ Na námitky Auffenberga, že z takovéto konfrontace může vzniknout velký celoevropský konflikt, měl Hötzenhof poznamenat, že s něčím takovým se už musí počítat a že se v žádném případě nesmí propást příležitost k zakročení proti Srbsku. Pro Conrada von Hötzenhof byla tedy smrt následníka jen „vhodnou příležitostí“ jak dosáhnout toho, o co již léta usiloval - preventivní válku proti Srbsku.

Dne 4. července ráno dorazil průvod do Arstettenu. V zámecké kapli se shromáždili hosté. Přítomen byl i následník trůnu arcivévoda Karel spolu se svou ženou Zitou, dále nevlastní matka mrtvého - arcivévodkyně Marie Terezie a její dcery. Byl zde také přítomen bratr zesnulého Ferdinand Karel, který byl pro svůj nevhodný sňatek vyobcován z císařské rodiny. (Ferdinand Karel dostal pro tuto příležitost

⁹⁶ GALANDAUER, s. 313.

speciální povolení od císaře vstoupit na území monarchie, aby se mohl rozloučit se svým bratrem).

V 11 hodin započal obřad. Opat blízkého poutního místa Maria Tater, Dober von Dobenau, provedl výkrop. František Ferdinand a Žofie tak našli společné místo odpočinku ve dvou prostých hrobkách z bílého mramoru.⁹⁷

6.4 Otázka viny

Jak se správně zamýšlí John W. Langdon, bylo skutečně klíčové zodpovědět otázku, zda atentát na arcivévodu byl dílem fanatických mladíků, bez jakéhokoli zázemí a napojení na srbské představitele. Nebo se jednalo o akci pod přímou patronací Srbska a Bělehrad na ní měl tudíž obrovský podíl.⁹⁸

Okamžitě po prvních zprávách o sarajevských událostech se do novinových titulků stále více dostávala otázka viny za spáchaný zločin. Tento problém navazoval na neutuchající střety mezi jednotlivými národnostními skupinami. Habsburská říše se nacházela na pomezí mezi germánským a slovanským vlivem—to se odráželo i ve vnitřních střetech a politickém životě uvnitř monarchie. S atentátem byla navíc i spojena otázka vztahu k Srbsku, jakožto zemi Slovanů a spojence Ruska v balkánském prostoru. Situaci navíc komplikoval i problematický vztah Slovanů s německy hovořícími občany monarchie. Například pokus Badeniho o reformy v jazykové oblasti na konci 19. století, spojených v českém prostředí se snahou postavit češtinu na plnou úroveň němčiny

⁹⁷ Tamtéž.

⁹⁸ LANGDON, John. July 1914: The Long Debate, 1918-1990. New York. 1991. s. 8.

pochopitelně vzbudil velké vášně a protesty. Ty dokonce po odvolání Badeniho vyústily v násilné střety a útoky na majetek především v Praze.

Již v posledních červnových dnech docházely především německy píšící noviny konzervativnější části spektra k úvaze, že rozhodující podíl na atentátu nese Srbsko a jeho politické špičky, které pobízely svou agitací k násilným činům proti Rakousku-Uhersku a jeho občanům. Nutno podotknout, že i na srbské straně novináři užívali často velmi agresivní styl, vyzývající přímo k násilí. V prosinci 1913 časopis srbských emigrantů v USA *Srbobran* uveřejnil: „Rakouský následník trůnu ohlásil na jaro návštěvu Sarajeva. Srbové! Chopte se všeho, čeho můžeme, nožů, pušek, bomb a dynamitu. Vykonejte svatou pomstu! Smrt habsburské monarchii, věčná paměť těm hrdinům, kteří proti ní pozvednou své paže.“⁹⁹

V *Reichspost* z 30. června byly poprvé zmíněny úvahy o přímém zakročení proti Srbsku. Vše bylo v ještě emotivní atmosféře, těsně po událostech v Sarajevu. V textu se objevovaly formulace typu: „jak dlouho to ještě budeme snášet?“, „byla prolita nevinná krev“ či slova, že atentát byl „strašným varováním“ ,na které je nutno dát energickou a ostrou odpověď. Zároveň text pracoval s úvahami na téma civilizovaná a kulturní Vídeň versus zaostalé, barbarské a despotické Srbsko. Tuto úvahu by šlo vyložit i jako popis boje mezi civilizovaným německým etnikem proti zaostalému a barbarskému Slovanstvu.¹⁰⁰

Na tento postoj okamžitě ostře reagovalo České slovo článkem s názvem: „Komu na prospěch.“¹⁰¹ Periodikum Národních socialistů odpovědělo velmi ostrým slovníkem, kde byl postoj především *Neue Freie Presse* označen za: „klasickou vídeňskou zvilost a sprostotu.“¹⁰² Deník polemizoval, jak už název článku napovídá, komu ze smrti arcivévody

⁹⁹ GALANDAUER. S. 286

¹⁰⁰ OGGOLDER. s. 199.

¹⁰¹ České slovo 1.7. v reakci na postoj *Neue Wiener Journal* z předchozího dne.

¹⁰² Tamtéž.

plyne prospěch. To, že oba útočníci měli prý blízký vztah k Srbsku, bylo dle redakce Českého slova naprosto nepodstatné a nedůležité. Zároveň si ale jasně uvědomovala, že atentát určitě povede ke zhoršení vztahů mezi Srbskem a Rakouskem-Uherskem na mezinárodním poli.

Na otázku, komu tedy atentát prospěl, odpovědělo České slovo, že především velkoněmeckým a uherským snahám a cílům, v jejichž prospěch bude využit atentát jako argumentační zbraň proti Slovanům. Zároveň český deník reagoval na úvahu Neue Wiener Journal, že za atentátem stojí především Rusko, které použilo Srbsko jako nastrčenou loutku k provedení výpadu proti Rakousku-Uhersku.

I Národní listy se snažily mírnit protisrbské nálady vídeňského tisku. Pod článkem z názvem: „Sarajevská tragedie“ deník mimo jiné reaguje na Reichspost, ve kterém byla zmíněna úvaha, že by Vídeň měla odmítnout jakýkoli projev soustrasti ze strany Srbska a jeho vlády, či srbských organizací.¹⁰³

Zároveň byla jasně zdůrazněna a připomenuta skutečnost, že i dříve docházelo k atentátům, jež se dotkly i samotného habsburského rodu - císařovna Alžběta byla zavražděna italským anarchistou Luigi Luchenim a nebyl obviňován celý italský národ. I samotný císař František Josef se stal terčem pokusu o atentát ze strany Maďara a jako v předchozím případě nepadla vina na celý maďarský národ.

Národní listy končí v obdobném duchu jako České slovo, i když volí mírnější formulace, tak základní sdělení textu je téměř totožné. Rozhodné odmítnutí nenávisti k Srbům a ostatním Slovanům, ať žijících v monarchii, nebo mimo ni. S tím je i spojena úvaha, že za atentát může útlak v Bosně, který jen vyprovokoval zpětnou reakci - za vše tedy mohli především Maďaři a německé etnikum svou ostrou protislovanskou politikou. Slova jako: „Choré mozky (v článku myšleni Maďaři a Němci)

¹⁰³ Národní listy 1.7. v reakci na úvahy Reichspostu.

štvou proti Slovanům“,¹⁰⁴ jen dokreslují jádro textu a reakci Národních listů.

Národní listy přinesly dne 5. července projev Karla Kramáře, který atentát okamžitě odsoudil a na jeho adresu prohlásil, že: „Musí být příkazem povinnosti srbského národa, aby naučil svou mládež jinak sloužiti svému národu než bombami a revolvery v atentátech.“¹⁰⁵ Zároveň v publikovaném projevu proklamoval svoji věrnost monarchii. V textu zároveň protestoval proti tomu: „aby někdo myslil, že my tím svým upřímným slovanstvím chceme něco nepřátelského říši. To jsme nikdy nechtěli, toho nechceme. My netíhneme nikam z říše ven. Říše nemá pražádné příčiny báti se našich citů.“¹⁰⁶

Nutno říci, že tento Kramářův výrok vzbudil značnou pozornost především u domácích redakcí a politických kruhů, ale i rakouské noviny si Kramářova komentáře všimly. Neue Wiener Presse mu věnovala krátký odstavec, kde informoval o hlavních bodech Kramářových slov.¹⁰⁷ Český tisk už tak vstřícný nebyl. Naopak interpretoval slova Kramáře jako přímé obvinění Srbska z atentátu. Pokud by se totiž jeho slova plně domyslela, tak by znamenala, že srbský národ učí své děti sloužit mu přesně tak, jak se zachovali Princip s Čabrinovičem v Sarajevu. To by samozřejmě popíralo postoj, jaký zaujala všechna česká média (i Národní listy se silným vlivem Kramáře) a přímo obviňovalo Srbsko jako organizátora a strůjce vraždy arcivévody a jeho ženy. V těchto tendencích například postupovalo České slovo.¹⁰⁸ Celou kauzu je dle mého názoru spíše chápat jako vzájemnou novinářskou hru s politickým pozadím, téměř každé periodikum mělo za sebou politickou stranu, vedoucí boj s ostatními politickými organizacemi na scéně.

¹⁰⁴ Tamtéž.

¹⁰⁵ Národní listy. 5. 7.

¹⁰⁶ Národní listy. 5. 7.

¹⁰⁷ Neue Wiener Presse. 6. 7.

¹⁰⁸ České slovo 7. 7.

Národní politika zaujala vzhledem k ostatním zkoumaným periodikům mnohem méně konfliktní postoj. Při rozboru důvodů atentátu došla k závěru, že vztahy se Srbskem jsou až přes některé nepříjemnosti na dobré a přátelské úrovni. I Bosna a Hercegovina se má od dob anexe lépe - byly do ní totiž investovány značné prostředky. Úvaha nepřímo vedla k rakouské civilizační misi v těchto dvou bývalých osmanských provinciích. A na mezinárodním poli neměla rakousko-uherská monarchie žádného nepřítele ani potíže. Ze všech těchto poznatků muselo po logické úvaze jasně vyplynout, že atentát byl činem osamocených mladíků, bez mezinárodní podpory.¹⁰⁹

Proto reaguje obdobně na články vídeňského tisku i Národní politika. V textu s názvem: „Nikdo nesmí vinit celý srbský národ“¹¹⁰ Jasně zdůrazňuje, že čtenář by neměl podlehnout protislovanské štvavé agitaci vídeňských listů. Touto reakcí se Národní politika jasně postavila do stejné linie jako výše zmiňovaný česky píšící tisk. I argumentační rovina, postavená na popírání společné viny Srbů (možná celého slovanského obyvatelstva), byla obdobná.

I Čas ostře reagoval na všechny úvahy na téma, že nitky atentátu vedou do Bělehradu. Zmínka v Reichspost o zprávě jistého důstojníka, který informoval, že původce atentátu je třeba hledat v Bělehradě, rozpoutala obdobnou polemiku, jako v předchozích případech. Postavenou i na stejné, či obdobné argumentační linii.¹¹¹

Hektickou atmosféru doby zachytila i řeč říšského poslance Matajje otištěná v Reichspost dne 2.července. V ní mluvil o nutnosti získat na stranu Rakouska-Uherska pomocí propagandy Srby žijící v monarchii. Ale zároveň jasně připomněl, že s nepřáteli bude zatočeno železnou pěstí. V otištěném textu se poslanec ptal čtenářů zda „bychom měly čekat, až gangy podporované srbskými zbraněmi z Bělehradu dojdou ke

¹⁰⁹ Národní politika 30. 6.

¹¹⁰ Národní politika. 30.6.

¹¹¹ Čas 30. 6.

vzpouře?“¹¹² Celým textem se především nesla snaha dokázat, že Rakousko-Uhersko je stále velmocí a jako velmoc je schopno odpovědět na agresi, která ji zasáhla. Z textu byla jasně patrná rostoucí radikalizace a nutnost především pro srbskou menšinu žijící v monarchii volit ke komu se v době červencové krize přikloní, zda k Vídni, nebo k Bělehradu.

Fakt, že datum atentátu kolidovalo se sokolskými slavnostmi v Brně, neušel pozornosti českých ani rakouských novinářů. Sokol jako organizace, v níž silně působila slovanská myšlenka, byl pochopitelně součástí nacionálních střetů začínajícího dvacátého století. Přítomnost srbské a ruské delegace vzbudila okamžitou pozornost po oznámení vraždy arcivévody a jeho ženy. Právo lidu proto reagovalo na text z Wiener Tagblatt, píšící o brněnském sjezdu Sokolů. Popíralo informaci o jakýchkoli nepokojích a informovalo, že po oznámení smrti následníka se účastníci setkání spořádaně rozešli.¹¹³

Polemika mezi Vídni a Prahou, především ze strany Prahy, spíše než zděšení nad atentátem a hledání viníků, či možná obětních beránků (záleží na úhlu pohledu), souvisela s neustálým národnostním bojem mezi jednotlivými skupinami uvnitř monarchie, který se s velkou vypjatostí vedl na obou stranách. České země jako oblast, kde vedle sebe žily dvě národnostní skupiny, zažívaly tento národnostní boj prakticky neustále.

6.4.1 Danzers Armee Zeitung

Rozhodně nejostřeji se o Srbech vyjadřoval Danzers Armee Zeitung. Tiskovina přímo navázaná na důstojníky rakousko-uherské armády. Pochopitelně její ostré výpady na Srby, trvajících celý červenec

¹¹² OGGOLDER. s. 200.

¹¹³ Právo lidu. 30. 6. v reakci na Wiener Tagblatt z předešlého dne.

vzbudily pozornost českého tisku. Například v prvních červencových dnech se zmíněný list vyjádřil slovy typu: „Vy psi Srbové jste věděli, že František Ferdinand byl již dávno rozhodujícím činitelem i za nynějšího režimu. Vy psi jste věděli, že byl ztělesněním vojenského ducha zdatnosti armády. Proto jste ho skolili. My vojáci známe jen jediné – pomstu! Rozšlapte havěť, která tam dole syčí. V anektovaném území musí pevná pěst oddělit zrna od plevele. Všichni, kdož jsou neloyální musí být šikanováni do krve. Je nutno vyštvať ty psy do ciziny. Země musí být znovu vojensky obsazena. Není to těžké, povolejte nás vojáky k tomu. Se Srbskem, tímto plemeništěm atentátníků, musí být zúčtováno.“

Pochopitelně na vše reagoval český tisk. Český venkov části článku z Danzers Armee Zeitung převzal a pod titulkem: „Štvaní neustává“ jasně obvinil maďarský a rakouský tisk ze šíření nenávisti proti všem Slovanům. Veškeré takto protisrbské a protislovanské publikované informace byly označeny za pouhé pomluvy nesmysly a smyšlenky.¹¹⁴

Během eskalace krize a odeslání ultimata pochopitelně Danzers Aermee Zeitung nezůstal bez toho, aniž by k situaci zaujal stanovisko. Dne 24. července otiskl následující výzvu: „Na atentát by měla být dána odpověď jediná: Bělehrad v popelu a černožlutý prapor nad Varšavou a nad volyňským pevnostním trojúhelníkem!“¹¹⁵

6.5 Bouře na ulicích

Téměř okamžitě po vraždě následníka a jeho ženy propukly protisrbské protesty, které přerostly v útoky na osoby a majetek. Především Vídeň, hlavní město padesátimilionové říše, byla svědkem

¹¹⁴ Český venkov. 7. 7.

¹¹⁵ Převzáno dne 24. 7. Časem

velmi bouřlivých událostí a protestů. Vídeňské tiskoviny operovaly s pojmem „vlastenecká shromáždění.“ O demonstracích přinášel zprávy i deník Neue Freie Presse, který hovořil především o mladých lidech, jež se těchto protestů účastnili.¹¹⁶ Zároveň ale informuje, že pro udržení pořádku musely být nasazeny posílené policejní síly. Došlo i k několika incidentům, při nichž musely zasáhnout bezpečnostní složky aby uklidnily situaci.

Nutno podotknout, že především levicověji naladěná periodika (např. Arbeiter Zeitung) se o konaných událostech na vídeňských ulicích vyjadřovala značně kriticky. Všimla si faktu, že vedle vlasteneckých projevů a holdů císaři se dav věnuje spíše napadání nevinných osob, v nichž viděl skryté nepřátele, jež mají prsty v atentátu na arcivévodu. Arbeiter Zeitung takového chování neschvaloval. Protestující nazýval „vlastenci v uniformách“.¹¹⁷ Proti českému tisku byl však pohled tohoto deníku velmi mírný a téměř nekritický.

Český tisk se naopak stavěl do mnohem kritičtější pozice vůči protisrbským protestům. Například Národní listy v článku: „Obrovské protisrbské demonstrace ve Vídni“ si všimly především negativních rysů probíhajících událostí.¹¹⁸ Protesty byly líčeny jako akce vídeňské lůzy. Při střetech mezi demonstranty a policií se prý mimo holí a kamenů měla objevit i střelná zbraň. Podle tohoto popisu byly vídeňské protesty mnohem ostřejší a krvavější, než v líčení vídeňských listů. Především díky použitému slovníku a sympatiemi českých redaktorů se Srbskem, jakožto Slovanskou zemí. (viz kapitola Otázka viny).

Demonstrující davy téměř vždy zamířily k budově srbského vyslanectví ve Vídni. Proto i zajímavou dohrou vídeňských protestů byla otázka srbské vlajky vyvěšené na této budově. Dav a i články například v Reichspost (přebírané všemi českými médii) se dožadovaly přímo jejího

¹¹⁶ Neue Freie Presse 12.7.

¹¹⁷ OGGOLDER. 202-203.

¹¹⁸ Národní listy. 3.7.

odstranění. Čas převzal článek z Deutsches Volksblatt , který líčil situaci ohledně vlajky jako: „Symbol provokace srbského vyslance ve Vídni.¹¹⁹ Provokace dle německy píšícího deníku spočívala v tom, že vlajka Srbska stále visí na svém místě. I dav vyprovokovaný obdobnými články a úvahami se začal zabírat stejnou otázkou. Před srbským vyslanectvím byla proto posílána policejní kontrola, aby se zabránilo případnému vniknutí demonstrantů do budovy a především mezinárodnímu incidentu.

Nutno poznamenat, že srbský vyslanec dělal vše proto, aby nezbudil ani náznak jakéhokoli pocitu, že on (nebo Srbsko v jeho osobě) má cokoli společného s atentátem v Sarajevu. Vlajka Srbska na vídeňském zastupitelství byla okamžitě opatřena černou stuhou. Ale ani tato skutečnost rozvášněnému davu nestačila a stále požadoval její odstranění z výše zmíněné budovy.

6.5.1 Nepokoje v Bosně a Hercegovině

I když v hlavním městě docházelo k bouřlivým protestům a ostrým střetům s policií, nebyla situace ve městě Vídni rozhodně nejnapjatější a nejkomplicovanější. Především město Sarajevo a provincie Bosna a Hercegovina patřily k nejkonfliktnějším místům července roku 1914.

Provincie Bosna byla v době atentátu pod kontrolou Potiorek, kterému po událostech 28. června byla dávána vina za obrovské podcenění bezpečnostních opatření.¹²⁰ Aby „odčinil“ svoji osudovou nedbalost rozhodl se Potiorek reagovat silou na krizovou situaci. Osudnou roli polního zbrojmistra si uvědomoval i veškerý dobový tisk. Příznačný byl článek z Národních listů s titulkem: „Potiorek se omlouvá“ i Čas jasně

¹¹⁹ Čas. 3.7.

¹²⁰ GALANDAUER, Jan, HONZÍK, Miroslav. Osud trůnu habsburského. Praha. 1986. s. 288.

obvinil Potiorka z podcenění bezpečnostních opatření v době cesty arcivévody a jeho manželky ulicemi města.¹²¹

Plukovník Alexander Bosch von Aarenau rozhořčeně psal 1. července v dopise generálu Moritzi Auffenberovi: „Těžká odpovědnost spočívá na bedrech polního zbrojmistra Potiorka, já bych se po takovém neštěstí zastřelil – on je na to zřejmě příliš zbabělý.“¹²²

Zvláštní je, že i přes obrovské selhání polního zbrojmistra, nebyl volán k zodpovědnosti za nedbalost a podcenění situace. Německý velvyslanec ve Vídni k tomu celkem výstižně poznamenal: „Kdyby na některé železniční stanici štípla některého arcivévodu moucha, odpykal by to asi přednosta železniční stanice svým místem. Ale za štvanici na následníka trůnu v sarajevských ulicích nebyl nikomu zkřiven ani vlasek na hlavě.“¹²³

Potiorkovo chování v průběhu onoho tragického dne neslo stopy zřejmého šoku. Poté co Čabrinovič hodil svou bombu, byl Potiorek odepsán. Kdyby následník trůnu přežil, generál by určitě nezůstal „bosenským vicekrálem.“ Zachránil jej až hérostratovský úspěch Gavrilo Principa.¹²⁴

Začátkem července Potiorek v Bosně a Hercegovině rozpoutal teror. Do konce měsíce bylo na pět tisíc Srbů ve vězení a sto padesát posláno na šibenici.

Nepokoje v samotném Sarajevu byly obzvláště divoké. Právo lidu situaci shrnulo slovy: „V Travniku včera došlo rovněž k velkým vlasteneckým manifestacím (?) katolického a moslemínského obyvatelstva, po nichž došlo k protisrbské demonstraci. Když demonstranti rozbili v srbské škole okna, vypálil pop ze školy a zranil

¹²¹ Národní listy. 8. 7. a Čas. 8. 7.

¹²² GALANDAUER, s. 304.

¹²³ HLAVÁČ, Bedřich. František Josef: život, povaha ,doba. Praha. 1933. s. 408.

¹²⁴ GALANDAUER. s 305.

lesního, stojícího na ulici. Pop byl zatčen, poněvadž jinak hrozilo nebezpečí, že by jej obyvatelstvo lynchovalo.“¹²⁵ Takto byl zachycen jen jeden z mnoha incidentů. Následné novinové zprávy napříč periodiky se shodly, že škody způsobené protisrbskými útoky v samotné Bosně dosáhly dle odhadu deseti milionů korun.

Vedle jména samotného Potiorka se v otázce viny objevovalo i jméno společného ministra financí – Biliňského a především otázka, zda on jako osoba pod níž spadala civilní správa Bosny mohl atentátu zabránit.¹²⁶

Zároveň se především v Času a Českém slově objevovaly spekulace, jak je možné, že docházelo k útokům, když v samotném městě byl vyhlášen výjimečný stav a ulice byly plné vojáků. Tiskoviny došly k závěru, že úřední moc nepřímo útoky proti Srbům podporuje a nechává jim volný průběh, aniž by se pokoušela jim zabránit.

Velkou pozornost budil i místní sněm. Vzájemné napětí mezi Srby, Chorvaty a muslimy atentát jen umocnil. Tato instituce se propadla do útoků a násilností, byť i čtenáři z předlitavské části byli zvyklí na nepokoje a střety ve vídeňském parlamentu – především mezi zástupci slovanskými a německými – tak situace v Bosně se naprosto vymykala dobovému koloritu. Srbští zástupci se stali přímými terči napadání, především z důvodů údajné podpory a schvalování atentátu, spojenou s neloajalitou k Rakousku-Uhersku.¹²⁷

Především radikální skupina se sklony k nacionalismu využila atentát jako záminku ke tvrdému postupu vůči místním Srbům, čehož si všimly i veškeré tiskoviny a pravidelně ve svých článcích postup tzv. frankovců odsuzovaly. Především na výše zmíněném zemském sněmu využívala tato skupina svou pozici k radikálním slovním útokům proti

¹²⁵ Právo lidu. 1. 7.

¹²⁶ KANN. s. 9.

¹²⁷ Více v BOBÍKOVÁ, Lenka, ŠOUŠA, Jiří, Parlament - kolbiště národů a národností: Z rakouského parlamentu 1861 - 1914. Praha 1992.

Srbsku a Srbům, do projevů se mísil i rakouský patriotismus - ale zapojený čistě do služeb lokálních konfliktů mezi katolickými Chorvaty a pravoslavným Srby.¹²⁸

6.6 Spekulace

Časový úsek mezi odezněním prvního šoku a posledním týdnem měsíce července by se dal nazvat obdobím spekulací a především nejistoty z dalšího postupu Rakouska-Uherska vůči Srbsku. Především tajná kabinetní diplomacie a komplikovaná mezinárodní situace, zvláště na Balkáně, poskytovala velký prostor pro úvahy nad dalším vývojem situace, čehož novináři plně využili. Arbeiter Zeitung toto období nazval výstižně termínem: „Wochenlangen Schwebezustand“¹²⁹, což by se dalo přeložit jako „týdny nejistoty.“

Na novinových stránkách probíhala spekulace nad otázkou příští reakce Vídně. Dle Emanuela Geisse však konkrétní rozhodnutí pro válku padlo mezi 5. až 7. červencem, Vídeň tedy již v tuto dobu přijala rozhodnutí vystoupit proti Srbsku. Ale přípravy si vyžádaly určitý čas, proto akce byla odložena na konec měsíce. Zároveň bylo nutno počítat i se zahraničními okolnostmi – především cestou Poincarého a Vivianiho do Ruska a možnou společnou reakci Paříže a Petrohradu na postup Vídně na Balkáně.¹³⁰

Neue Freie Presse přinesla oficiální komuniké ministerské rady, kterou okamžitě přejaly všechny ostatní novinové tituly napříč

¹²⁸ Národní listy. 8. 7.

¹²⁹ OGGOLDER. s. 206.

¹³⁰ GEISS, Imanuel, Juli 1914 die Europäische Krise und der Ausbruch des Ersten Weltkriegs. München. 1965. 3. kap. Stille vor dem Sturm. s. 67-113. a s.67. 7. července se konalo zasedání společné rady ministrů. ŠEDIVÝ, Ivan. Češi, české země a velká válka. Praha. 2001. s. 25.

monarchií.¹³¹ Zpráva informovala o dosavadním výsledku vyšetřování, přednesl ji společný ministr financí Biliński. Zároveň byla projednána opatření pro potlačení propagace velkosrbských myšlenek na území monarchie. Spolu s těmito opatřeními měl být zostřen dohled na hranicích se Srbskem a důraz měl být kladen i na hlídkování loďstva na Dunaji. Zároveň se probíraly další diplomatické kroky. Konečné rozhodnutí však mohlo padnout až po audienci ministra Bercholda u císaře Františka Josefa. Berchtold měl proto okamžitě odjet do Ischlu, kde pobýval císař a probrat s ním otázku dalšího vývoje situace – především jaké stanovisko bude v následujících dnech zastávat Vídeň.¹³²

Vedle Vídně se novinové titulky věnovaly i Budapešti a to především osobě hraběte Istvána Tiszy. Ve všech titulech se objevily odpovědi na dotazy z jednání Uherského sněmu. Ve stanoviscích, která Tisza zaujal, se především zračila snaha uklidnit situaci a nevyprovokovat jakýmkoli způsobem radikalizaci probíhajících událostí. Odsoudil násilí předešlých dnů a otevřeně se zastal srbských občanů žijících na území Uher. Jasně se postavil i proti úvahám a spekulacím, jež svalovaly na Srby společnou vinu za vraždu Františka Ferdinanda d'Este a jeho choti v Sarajevu. Situaci okolo viny popsal následujícími slovy: „Varuji tudíž před tím, aby tyto velice vážné jevy byly zevšeobecňovány. Konstatuji opět, že tam došlo k nízkému a nebezpečnému spiknutí, na němž se však zúčastnil mizivě malý, nepatrný zlomek obyvatelstva.“¹³³ Zároveň však jasně vyjádřil názor, že: „bude nutno tvrdě zakročit proti velkosrbské propagandě.“¹³⁴

Tiszův postoj proti zvyšování napětí vycházel i z obav z možného zásahu Ruska, které by asi za současných okolností nenechalo svého spojence na Balkáně stát osamoceně proti Rakousko-Uhersku.¹³⁵ Dále jeho obavy vycházely především z domácích pozic. Po porážce Srbska by

¹³¹ Neue Freie Presse. 8.7. a ve stejný, či následující den převzato všemi ostatními periodiky.

¹³² Národní politika 8. 7.

¹³³ Večerník (České slovo). 9. 7.

¹³⁴ Národní listy. 16. 7.

vyvstala otázka, zda toto území nepřičlenit k monarchii, byť i dle novinových titulků a úvah vysokých politiků byla tato varianta nepravděpodobná, pokud by k ní však došlo, znamenalo by to obrovské zvýšení počtu Slovanů v monarchii a především ohrožení vedoucího postavení Maďarů v Uhrách. Proto i Tisza jasně odmítal jakoukoli akci proti Srbsku.¹³⁶ Svůj postoj změnil teprve, až dostal jasné garance, že nedojde k anexi žádného území Srbska a tudíž ani zvýšení počtu Slovanů v monarchii.¹³⁷

Především možnost diplomatického zakročení vůči Bělehradu se zdála stále reálnější. Toto téma začalo stále více pronikat na stránky novin, byť se zpočátku se tyto informace jevily jako pouhé spekulace - například deník Reichspost musel de 9. července odvolat své prohlášení o diplomatickém zakročení proti Bělehradu,¹³⁸ bylo stále jasnější, že určitá diplomatická odpověď Rakouska-Uherska na atentát jistě přijde. Otázkou tedy bylo jen to, jakou bude mít formu, obsah a především, kdy se tak stane.

V napjaté situaci se našla i chvilka pro humor. Ve Večerníku Českého slova byla otištěna zajímavá karikatura. Zároveň však plně zapadala do atmosféry očekávání dalšího diplomatického kroku Vídně. Na obrázku jsou dvě malé, až rachitické postavy oblečené ve vojenské uniformě. Oproti nim stojí mohutná postava svalnatého muže s knírkem a fezem na hlavě - Srba. Dvě vyzáblé postavy jsou vzteky bez sebe a zuřivě máchají šavlemi. Přesto však nemají proti mohutné osobě Srba žádnou šanci. Ten vše sleduje s klidným postojem se zkříženými pažemi na prsou. Karikatura je doplněna v horní části slovy: „ Motto: Vzhůru do Bělehradu.“ Pod tímto nápisem je v závorce dále uvedeno: „ Reichspost, Armeezeitung, atd.“¹³⁹ I z tohoto vtipu bylo jasné, že následující týdny byly

¹³⁵ GILBERT. s. 47.

¹³⁶ ARNDT, Lüder, Meier, Die Julikrise 1914: Wie Deutschland In der Ersten Weltkrieg Stolperte. Köln. 2006. s. 62.

¹³⁷ PROKŠ, Petr. Konec říše Habsburků. Praha. 2004. s. 137.

¹³⁸ Čas. 10.7. v reakci na Reichspost z předchozího dne

¹³⁹ Večerník (České slovo). 10. 7.

jen bezčasím mezi atentátem a reakcí Rakouska-Uherska, které pokud nechtělo definitivně přijít o postavení velmoci muselo jednat, otázka však zněla jakým způsobem.

Novinářské vody také na krátký čas dokázala rozvířit zpráva o údajně plánovaném pogromu na občany Rakouska-Uherska v Bělehradě. Mělo se jednat o přímou odvetu za demonstrace rozpoutané především v Bosně po atentátu. Především mezi občany žijícími, či pobývajícími v hlavní město Srbska znamenaly obdobné spekulace pocit nejistoty a ohrožení, který dokonce vyústil v odchod (dalo by se říci dokonce útěk) rakouskouherských občanů z města. Vše se ale nakonec ukázalo jako: „novinářská kachna.“ České noviny okamžitě přišly s informací, že se jedná o záměr určitých kruhů z Vídně a Budapešti na rozpoutání strachu a nedůvěry k Srbsku, což čeští novináři jasně odmítali.¹⁴⁰

Náhlá smrt ruského vyslance Hartwiga v Bělehradě vyvolala řadu otázek a spekulací. Jeho smrt na rakouskouherském vyslanectví dne 10. července – skonala na srdeční selhání přímo v náručí rakouskouherského vyslance Giesla – vyvolala především na srbské straně celou řadu spekulací a úvah, které byly zaměřeny proti Rakousku-Uhersku. Nelze však popřít, že jeho úmrtí posílilo především postavení habsburské monarchie. „V rozhovoru se mnou narazil státní podsekretář na otázku úmrtí pana von Hartwiga a vyjádřil názor, že to je z politického hlediska štěstí, neboť Hartwig by v současné situaci jistě silněji štvál Srbsko proti monarchii a její vládě,“ referoval rakousko-uherský velvyslanec Szögyény z Berlína s otevřeností pro diplomata nezvyklou dodal, že „kdyby měl stejný osud potkat pana Izvolského, také by to neznamenal žádné neštěstí.“¹⁴¹

Smrti ruského vyslance v Bělehradě věnovala Národní politika rozsáhlý sloupek. Kde mimo jiné nezapomněla podotknout, že: „Nikola Hartwig byl a je vídeňskými listy nazýván největším odpůrcem Rakouska-

¹⁴⁰ Večerník (České slovo). 13. 7.

Uherska v balkánské politice a nejmocnějším diplomatem v Srbsku. Hartwig byl vedle ruského velvyslance v Paříži Izvolského z ruských diplomatů osobou nejvíce nenáviděnou vídeňským a berlínským tiskem.“¹⁴²

I Národní listy informovaly o náhlém s nečekaném skonu ruského vyslance Hartwiga. A to článkem, kde si všimly jeho velké politické zdatnosti a umu: „Dozajista byl zvěčnělý vyslanec z nejobratnějších ruských diplomatů, a jeho kariéra by pravděpodobně byla končila v úřadu zahraničního ministra, pro který byl z nejdůležitějších nápadníků.“¹⁴³ Zároveň článek zmiňuje jeho přátelský vztah k Srbsku, jakožto slovanské zemi a do jisté míry až škodolibou radost, jakou zpráva o jeho smrti vyvolala ve Vídni a Berlíně.

Po smrti Hartwiga vypadala situace skutečně velmi příznivě pro Rakousko-Uhersko. A zdálo se, že v tuto chvíli by byla vhodná chvíle pro přímý diplomatický zákrok vůči Srbsku.

I Neue Freie Presse zaujímala stále více protisrbský postoj. Který vyústil v označení Srbska jako jediného viníka nastalé krize.¹⁴⁴

6.7 Poincaré a Viviani v Rusku

Rakousko-Uhersko v tuto chvíli již jen čekalo na vhodný okamžik k akci vůči Srbsku. Především bylo nutné zabránit přímé spolupráci mezi Ruskem a Francií. Protože právě ve dnech 20. až 23. července byl prezident Poincaré spolu s ministerským předsedou Vivianim na státní návštěvě Ruska, musel postup Rakouska-Uherska počkat až tato oficiální

¹⁴¹ SKŘIVAN, Aleš, Císařská politika. s. 243.

¹⁴²Národní politika. 12. 7.

¹⁴³ Národní listy. 12. 7.

¹⁴⁴ Neue Freie Presse. 14. 7.

akce skončí, především z důvodu zabránění zaujetí společného postoje Petrohradu a Paříže.¹⁴⁵

To, že v následující krizi bude právě klíčový postoj Ruska a jeho spojence Francie, si uvědomovali i novináři. Národní listy již 9. července jasně konstatovaly, že právě tyto dvě velmoci budou rozhodující v otázce Srbska. Text zároveň zdůraznil spojenecké vazby mezi Paříží a Petrohradem.¹⁴⁶ Z článku vyplývalo, že případná balkánská krize se může rychle rozhořet do velkých velmocenských střetů. Bylo by proto záhodno postupovat velmi opatrně a promyšleně.

První zmínka o plánované cestě francouzské delegace do Petrohradu se objevila 9. července v Právu lidu pod titulkem: „Francouzští socialisté proti cestě Poincareho k ruskému caru.“¹⁴⁷ Článek se věnoval především rozboru pozice francouzských socialistů na domácí půdě a jejich odmítavého postoje k plánované cestě. Úvahy nad možným společným postupem Ruska a Francie zde nebyly rozebírány.

„Nervosa z návštěvy Poincaréovy v Petrohradě“, takto uvedly Národní listy zprávu o jednání francouzských představitelů v Rusku. Především Německo se mělo obávat výsledků jednání. Článek dále velmi prozíravě informuje, že: „Rusko nemůže svých cílů na Balkáně nikdy dosíci bez vítězné války netoliko proti Rakousku nýbrž i proti Německu. To připoutává Rusko k Francii.“¹⁴⁸

V úvahách nad Poincaréovou cestou do Ruska se vedle francouzsko - ruského přátelství a spolupráce objevovaly i otázky nad rolí Velké Británie. Čas obdobné úvahy vystihl slovy: „Poincaré je tentokrát u cara jako prostředník, jde prý o určitý plán, aby Anglie byla upoutána v alianci tří velmocí k určitým závazkům, totiž tak aby zajištěna byla

¹⁴⁵ SKŘIVAN, Aleš, Císařská politika. s. 244.

¹⁴⁶ Národní listy. 9. 7.

¹⁴⁷ Právo lidu. 9. 7.

¹⁴⁸ Národní listy. 21. 7.

spolehlivá kooperace trojdhody na souši i na moři pro nadcházející konflikt s Německem, přesněji řečeno s trojspolkem.“¹⁴⁹

Na vyhrocenou situaci upozorňoval i článek: „Nebezpečná hra s ohněm.“ Otištěný v periodiku Čas.¹⁵⁰ Text upozorňoval na nebezpečí případného střetu s Ruskem, pokud by se habsburská monarchie rozhodla spor se Srbskem řešit silou. Článek byl doplněn zajímavou analýzou ruských ozbrojených sil, které jistě budily svým počtem značné obavy.

Právě za jednu z klíčových otázek července roku 1914 označil John Langdon především postoj Ruska a Francie. Vrcholem byla výše uvedená návštěva Poincarého v Petrohradu 20.–23. červencem roku 1914.¹⁵¹

Právě pozice Rakouska-Uherska a napjatá mezinárodní situace otevírala celou řadu spekulací a úvah. Především jakou roli má v následující krizi Německo a zda jeho pozice situaci spíše uklidňuje, nebo naopak vede k její radikalizaci – ptali se čeští novináři. České slovo v odpověď na tuto otázku použilo do značné míry ironie, když konstatovalo: „A proto si mnou ruce v Berlíně a libují, jaká že je to pro ně výhoda, tenhle trojspolek, jehož útraty platí Rakousko a jehož plody klidí Berlín. Tož tedy ať žije trojspolek a naše rakouská drahá diplomacie!“¹⁵²

¹⁴⁹ Čas. 22. 7.

¹⁵⁰ Čas. 2.7.

¹⁵¹ LANGDON. s. 11-12.

¹⁵² České slovo. 8. 7.

6.8 Řešení krize - Ultimatum?

Úvahy o diplomatickém zakročení Vídně proti Bělehradu se objevovaly celý červenec ve všech česky i německy píšících novinách. „Rakouská nota Srbsku?“ takto se v titulku ptalo Právo lidu.¹⁵³ I ostatní tiskoviny očekávaly, že právě v poslední dekádě měsíce července padne rozhodující slovo v otázce vztahu se Srbskem.

V počátečních dnech měsíce července bylo mimo jiné důležité sledovat vývoj pozice Německa, jako hlavního spojence Rakouska-Uherska. Německý velvyslanec ve Vídni Tschirschky se spolu s Berchtoldem a Tiszou stal rozhodující postavou událostí července 1914.¹⁵⁴ Především tlak Německa nakonec donutil Tiszu se podvolit a souhlasit se zákrokem proti Bělehradu. Do 19. července, kdy mělo proběhnout další zasedání ministerské rady pro společné záležitosti, byly shromážděny ve Vídni podklady, na jejichž základě měly být formulovány konečné požadavky vůči Srbsku. Na tomto zasedání byly kostky definitivně vrženy schválením textu nóty, který byl sice zaslán vyslanci Gieslovi do Bělehradu již 20. července, ale odevzdán měl být až ve čtvrtek 23. července v pět hodin odpoledne. Srbové měli dostat jen 48 hodin na odpověď, během níž měli dát jasnou odpověď. Důvodem odkladu byla cesta francouzského prezidenta do Ruska a zabránění případnému společnému postupu Petrohradu a Paříže proti Vídni.¹⁵⁵

Nutno podotknout, že především postoj německého spojence byl po celé dvacáté století podrobován zkoumání řady badatelů. Německo si jasně uvědomovalo, že mezinárodní situace spěje k velkému konfliktu. V rozhovoru Jagowa s Moltkem ml. jasně padla slova hodnotící situaci tak, že Rusko bude do tří let silnější než Německo, proto v létě 1914 by

¹⁵³ Právo lidu. 22. 7.

¹⁵⁴ MEYER-ARNDT, s. 5-21.

¹⁵⁵ SKŘIVAN, Aleš, Císařská politika. s. 244.

byla vhodná (možná i poslední) příležitost vést válku, která by se dala vyhrát.¹⁵⁶ Německo však válku nečekalo, Moltke ml. v době přelomu července a června trávil ozdravnou dovolenou v Karlových Varech, i císař v době krize odjel na jachtě Hohenzollern k norským fjordům – pokud by tedy Německo záměrně plánovalo situaci na Balkáně vyhrotit ve velký evropský konflikt, byla by nepřítomnost těchto dvou mužů značným handicapem. Zároveň je ale nutné dodat, že postup Rakouska-Uherska byl umožněn absolutní podporou ze strany Berlína.¹⁵⁷ Postupovala by Vídeň opatrněji, pokud by si nebyla jista plnou podporou Německa? Samuel Williamson na to odpovídá úvahou, ve které by postup Rakouska-Uherska byl mnohem umírněnější, pokud by se nemohlo plně spolehnout na podporu Německa a rozhodně by nespočíval ve vyhlášení války Srbsku s obrovským rizikem vyprovokování střetu s Ruskem.¹⁵⁸

Rozhodující roli v červenci roku 1914 měly na rakouskouherské straně následující dvě osoby – ministr zahraničí hrabě Berchtold a Tisza. I když se později objevily výtky, jež Berchtolda hodnotily jako slabého muže, tak právě v době ultimata se ukázala jeho role rozhodující. Zároveň si uvědomoval, že takto formulovaný text znamená válku se Srbskem.¹⁵⁹ Dokonce se otevírala možnost velkého evropského střetu, to vše si na Ballhausplatzu plně uvědomovali a o těchto okolnostech byl informován i císař.¹⁶⁰

Vídeň v ultimatu v deseti bodech požadovala mimo jiné: veřejnou omluvu, rozpuštění iredentistických spolků, potrestání srbských důstojníků a úředníků zapletených do spiknutí, které vedlo k atentátu, potlačení propagandy namířené proti Rakousku-Uhersku a možnost působení

¹⁵⁶ MEYER-ARNDT, s. 53.

¹⁵⁷ GEISS s. 55.

¹⁵⁸ WILLIAMSON, s. 197.

¹⁵⁹ KANN, s. 11.

¹⁶⁰ Tamtéž, s. 12.

rakouských úřadů při potlačování protirakouských hnutí a možnost přímého vyšetřování rakouských úřadů na území Srbska.¹⁶¹

Především výše zmíněné poslední body vzbudily celosvětový úžas. Edward Grey, britský ministr zahraničí, se o notě vyjádřil slovy: „Je to nejhroživěji formulovaný dokument jaký byl kdy předložen jedním státem nějakému jinému.“¹⁶²

Pokud Srbsko chtělo zachovat svou svrchovanost jako nezávislý stát, nezbývalo mu v tuto chvíli, než ultimatum jako celek odmítnout, nebo se alespoň pokusit jednáním z něj vyjmout body, které by popíraly jeho státní suverenitu.

Stanoviska vídeňských listů se v zásadě shodovala v tezi, že akce Rakouska-Uherska proti Srbsku je jen otázkou času. Rozdíl byl především v interpretaci a povaze očekávaného tahu Vídně. Arbeiter Zeitung se především snažil mírnit nacionalistické vášně a nabídnout čtenáři tezi, která stále uvažovala o klidném řešení. Naopak Neues Wiener Journal byl především pro silovou reakci na nastalou situaci. Deník argumentoval především konzervativně - katolickými výpady vůči Slovanům a Srbsku. Obdobně Reichspost začala zastávat protisrbská stanoviska. Například v článcích ze 7. a 23. července psal o: „srbské svatokrádeži“ a článek „dětskými ústy o Sarajevu“ vše se silnou protisrbskou náplní.¹⁶³ I Neue Freie Presse v období okolo odeslání ultimata se připojovala k až nadšenému postoji, reprezentujícím tento pohled na věc články s textem: „Potřeba zakročit v Srbsku.“¹⁶⁴

Zajímavým textem s titulkem: „Rakouské blesky“ přišel Český venkov.¹⁶⁵ Článek komentoval odeslání noty Bělehradu. K postoji Vídně však zachovával velkou skepsi a nedůvěru. V článku je upozorněno na to,

¹⁶¹ Tamtéž.

¹⁶² GILBERT. s. 52.

¹⁶³ OGGOLDER s 212.

¹⁶⁴ Neue Freie Presse 19. 7 a 20. 7.

¹⁶⁵ Český venkov. 24. 7.

že některá vydání především českých pražských novin byla zkonfiskována.

V názorech na ultimatum se v novinových člancích napříč zastávanými politickými názory a postoji objevovala i interpretace ultimata jako především prostředku pro spekulaci na vídeňských burze a akciových trzích.¹⁶⁶

Text nóty byl otištěn ve všech médiích. Fremden Blatt situaci výstižně hodnotil slovy: „Náš poměr ke království srbskému ocitl se ve vážném bodě.“¹⁶⁷

Se spekulacemi nad notou docházely veškeré redakce k závěru, že Srbsku za současné situace nezbude nic jiného, než notu přijmout. A po přijetí nóty a jejích podmínek dojde k uvolnění mezinárodní situace a zabrání se hrozícímu střetu. Především česká média stále věřila v možné řešení situace vzájemným jednáním.

6.9 Cesta k válce

Po seznámení s textem ultimata měl ruský ministr Sazonov zvolat: „To znamená evropskou válku!“ Ultimatum však již bylo posláno a i František Josef I., který byl po celou svou dlouhou vládu považován za zastánce míru, již v tuto chvíli sám neviděl prostředky pro odvrácení válečného střetnutí. Například společný ministr financí Biliński uvádí několikrát informaci, že v podstatě již od skadarské krize na jaře roku 1913 František Josef I. počítal s ozbrojenou konfrontací a to nikoli lokální, například pouhým střetem se Srbskem a Černou Horou, ale ve velký evropský konflikt. Ottokar Czernin, rakousko-uherský vyslanec v Bukurešti

¹⁶⁶ Výše zmíněné spekulace se objevovaly napříč periodiky

a za první světové války ministr zahraničí, ve svých vzpomínkách zmiňuje výrok, který císař pronesl v rozhovoru s ním v létě 1913: „Bukurešťský mír je neudržitelný, kráčíme vstříc nové válce. Dejž Bůh, aby zůstala lokalizována na Balkán.“ „Vaše Veličenstvo nyní schválilo závažný akt, z něhož, jak soudím, může vzejít evropská válka,“ konstatoval Biliński v rozhovoru s císařem po schválení rozhodnutí ministerské rady z 19. července. „To určitě, Rusko si nemůže nechat tuto notu líbit“¹⁶⁸

Mezitím prezident Poincaré během návštěvy Ruska ujistil cara, že Francie v případě války dostojí všem svým závazkům. Tento slib ulehčil rozhodování Petrohradu o pomoci Srbsku. V sobotu 25. července se ministerská rada usnesla, že carská říše poskytne Srbsku pomoc, bude-li napadeno Rakouskem-Uherskem. Stejného dne došlo i k částečné mobilizaci ruských sil a to v okruzích Kyjev, Varšava, Oděsa a Moskva.¹⁶⁹ Téhož dne ještě před uplynutím termínu nóty, obdržel rakousko-uherský vyslanec v Srbsku Giesl srbskou odpověď na nótu zaslanou 23. července – Bělehrad se rozhodl akceptovat všechny body ultimata, kromě těch částí, které by byly v přímém rozporu se svrchovaností Srbska – šlo o činnost rakouských orgánů na srbském území. Odpověď podobného typu se dala předem očekávat, zdá se, že i ultimatum bylo formulováno takovým způsobem, aby srbské straně nezbývalo, než ho odmítnout. V důsledku odpovědi Srbska opustil Giesl i s personálem vyslanectví v Bělehradu a zamířil na rakouskouherské území.¹⁷⁰ Samotné body nóty byly konstruovány tak, aby Srbsku nezbývala jiná možnost, než na nótu odpovědět zamítavě (především na části, které popírají státní suverenitu). Dle názoru Vídně by potom veškerá válečná vina padla především na Bělehrad. Situace se však vyvinula zcela opačným směrem. Podle výroků vysokých představitelů Ruska a Velké Británie tento tah neuspěl, za agresora byla považována Vídeň a nikoli Bělehrad.

¹⁶⁷ Fremden Blatt. 23. 7.

¹⁶⁸ SKŘIVAN, Aleš, Císařská politika. s. 245.

¹⁶⁹ WILLIAMSON. s. 205-206.

¹⁷⁰ SKŘIVAN, Aleš, Císařská politika. s. 245.

Postoj Německa vycházel především z předpokladu, že po odeslání nóty a odpovědi Srbska je situace v zásadě vyřešena. Reakce Berlína na srbskou odpověď byla v zásadě v tom smyslu, že požadavky habsburské monarchie byly zcela splněny a není další důvod k radikalizaci situace. Císař Vilém II. si po odeslání srbské odpovědi do Berlína měl poznamenat: „Po přečtení srbské odpovědi, již jsem dostal dnes ráno, jsem dospěl k přesvědčení, že přání Podunajské monarchie jsou v podstatě splněna. Několik výhrad Srbska k jednotlivým bodům, je možno vyjasnit jednáním ... odpadá každý důvod k válce.“ Vilém II. 28. července ráno státnímu sekretáři Jagowovi a doporučil, aby Rakousko-Uhersko dočasně obsadilo část srbského území jako záruku pro splnění svých požadavků, a současně uvažoval o tom, že by se ujal prostředkování.¹⁷¹

Ovšem v době odeslání tohoto dopisu, po několikrát opakovaných velmi důrazných německých ujištěních o podpoře a především velmi rázným výzvám k okamžité ostré akci již nebylo možno pomýšlet na možnost prostředkování.¹⁷²

Předchozího dne – v pondělí 27. července – přinesly všechny večerníky v metropoli habsburské monarchie informaci o návratu vyslance Giesla z Bělehradu a zároveň informovaly veřejnost, že Srbsko odmítlo splnit podmínky ultimata z 23. července. O den později, dne 28. července, vyhlásilo Rakousko-Uhersko válku Srbsku. Došlo i k prvním potyčkám na hranicích. O den později došlo k prvnímu ostřelování Bělehradu.

Válečný stav mezi Srbskem a habsburskou monarchií uvedl do pohybu ostatní velmoci, které reagovaly přesně tak, jak měly popsáno ve svých spojeneckých smlouvách. Do pohybu se dala obrovská vlna, která svým pohybem strhávala další velmoci a země do konfliktu, jež ve svém počátku byl považován za čistě lokální záležitost, uzavřenou v neklidném balkánském prostoru.

¹⁷¹ Tamtéž.

Reakce tisku vycházela především z předchozích pozic – obviňování Srbska jako viníka neklidu na Balkánském poloostrově. Z kritiky Srbů jako vrahů Františka Ferdinanda d'Este a jeho manželky, titulky novin pomalu přešly od této pozice do roviny obviňování Srbska jako státu, jehož neústupná a násilná politika je hlavní příčinou nastalé krize. I levicověji zaměřená periodika (například Arbeiter Zeitung) se stále více přikláněla na proválečnou stranu. Neue Freie Presse v den vyhlášení války informovala čtenáře, že: „Válka se Srbskem by měla být dovedena do zdárného konce.“¹⁷³

Hlavním probíraným tématem, vedle průběhu počátečních bojů, byla i snaha Velké Británie, především Edwarda Greye konflikt lokalizovat a nedovolit jeho eskalaci v celoevropském měřítku. Neue Freie Presse vysvětlovala Greyovu snahu především úsilím zabránit zapojení Ruska do konfliktu¹⁷⁴ a snahou umožnit jeho lokalizaci pod dohledem velmocí. Reichspost se k výše zmíněné snaze britského politika vyjádřila spíše odmítavě.¹⁷⁵ Deník upozornil na to, že na případné snahy zabránit válce se Srbskem je v tuto chvíli již pozdě. Pokus Edwarda Greye na prodloužení lhůty ultimata o 48 hodin neměl v tuto chvíli šanci na úspěch (zmíněný návrh byl podán přes Lichnovského – německého velvyslance v Londýně).¹⁷⁶ I pozice Německa se v počáteční fázi podobala britskému úsilí s cílem možný konflikt lokalizovat v balkánském prostoru. Také vycházela i z obdobných obav ze zapojení Ruska do konfliktu. Pro Berlín bylo zároveň rozhodující i postavení Francie, jež po společném jednání ruského cara a francouzského prezidenta na návštěvě Ruska, slíbila společný postup s východní velmocí. Poté, co však bylo ultimatum odesláno, Rakousko-Uhersko se rozhodlo aktivně vystoupit proti Srbsku, Německu nezbyvalo, než plně stát za svým spojencem. V Berlíně se z postupu Vídně odrážel pocit rozhořčení a překvapení nad agresivním

¹⁷²Tamtéž. s. 245.

¹⁷³ Neue Freie Presse. 28. 7.

¹⁷⁴ Neue Freie Presse. 28. 7.

¹⁷⁵ Reichspost 28.7.

¹⁷⁶ GEISS. s. 146.

postupem Rakouska-Uherska. Berlín totiž považoval po srbské odpovědi na ultimatum situaci za uzavřenou. Srbsko totiž souhlasilo téměř se vším a o ostatních podmínkách bylo ochotno jednat.¹⁷⁷ Přesto však reakce Vídně přímo vedla k válečnému střetu. Jak konstatoval britský historik Taylor – Rakousko-Uhersko bylo jediným státem, který válkou nemohl nic získat, přesto se pro ni vědomě rozhodl.¹⁷⁸

6.9.1 Domácí poměry v Rakousku-Uhersku během července 1914

Následníková smrt především v českém prostředí nevyvolala hlubší odezvu. I když se značná část české šlechty zúčastnila výše popsaného protestního shromáždění při převozu ostatků Vídní, tak především Praha zůstávala chladná.¹⁷⁹ Josef Pekař zachytil dilema mezi Čechy a německými spoluobčany takto: „Tak se stalo, že jedněm národům byla válka nejvyšší manifestací tohoto (národního) cítění, jiným nejbezohlednějším popřením jeho. Mravní oběť se za takových okolností zejména od národa našeho žádala, byla nesmírná. Naše pluky přinesly ji měrou, již se nenadál ani nepřítel...A byli-li nebo jsou-li někteří, kteří zavírajíce oči před skutečnostmi právě vyloženými, nerozpakoval bych se upozotňovati, že obětavost a mravní hrdinství českých vojsk nebyla bez výjimek, máme za svou povinnost pozvednout před Vaším Veličenstvem hlasu svého na obranu proti podezírání tohoto rázu co nejdůrazněji.“¹⁸⁰

Jenom zasvěcené vládní kruhy a několik zahraničních velvyslanců vědělo, co se připravuje na Vídeňském Ballhausplatzu. Širší veřejnost si

¹⁷⁷ MEYER-ARNDT. s. 95 a 123.

¹⁷⁸ TAYLOR, Alan, John, Percivale. Poslední století habsburské monarchie. Brno. 1998. s. 310. O červenci 1914 více v LANGDON, John, July 1914 The Long Debate. New York. 1991.

¹⁷⁹ ŠEDIVÝ. s. 25.

¹⁸⁰ ŠEDIVÝ. s. 37-38. a také v Český časopis historický (zvl. výtisk) XXX, č. 3, s. 2-3.

zpočátku (i dle novinových zpráv) možné riziko nepřipouštěla. Po zkušenostech z předchozích krizí – během anexe roku 1908 a balkánských válek občané očekávaly obdobný průběh událostí. Společnost dobře věděla, nebo se utěšovala tím, že v balkánském prostoru jsou zainteresovány všechny evropské velmoci. Proto většina společnosti na české straně a i levicověji smýšlející obyvatelé Vídně uvažovali o postupu Rakouska-Uherska jako o mocenské hře s ostatními velmocemi o nadvládu nad západní částí Balkánu.¹⁸¹

Z tohoto důvodu se i novinové články po odeznění prvních červencových dní vracely k domácím tématům. V českém prostředí snaha o vyřešení česko-německého vyrovnání, kterému věnovala velkou pozornost československá strana národně demokratická. Její tisk napomínal občany, aby si byly vědomy těžké odpovědnosti a nasadily vše, aby slabá niť, na níž dorozumívací akce ještě visí nebyla přetržena.

Obdobně se vyjadřovalo Právo lidu i národní listy – jednání mezi českou a německou stranou mělo pokračovat a dospět ke vzájemné dohodě, jež by na podzim mohla být podmínkou dalšího jednání v Praze a Vídni. Česká strana sociálně demokratická měla při tom na zřeteli i otázku uzákonění reformy volebního řádu, jež by právě této straně s největší pravděpodobností pomohl získat další hlasy. Výše zmíněná volební reforma však souvisela s česko-německým vyrovnáním a zřízením zemského sněmu, jehož nová forma by vzešla ze vzájemné dohody.¹⁸²

Po ultimatu Srbsku a jeho zveřejnění v novinách působil především na českou společnost obrovský šok. Odpověď, kterou Srbsko odeslalo v sobotu 25. července byla shledána neuspokojivou. Byť srbská strana přijala veškeré body neporušující jeho suverenitu a i dle názoru diplomatů byla srbská odpověď velmi mírná a nabízela prostor k jednání, tak Vídeň ji považovala za nedostatečnou a sáhla k válečnému řešení.

¹⁸¹ KAZBUDA, Karel, Otázka česko – německá. Praha 1995. s. 424.

¹⁸² Tamtéž.

V západní části monarchie, jejíž státní titul zněl: „království a země na říšské radě zastoupené“ toto zastoupení tedy odpadlo (císařské zmocnění ze dne 25. července), kdežto v části východní, tedy uherské zůstalo parlamentní fórum nedotčeno.¹⁸³

Rychlé a vítězné tažení proti Srbsku mělo monarchii vrátit prestiž a především poskytnout dostatečné množství sil pro řešení domácích potíží. Vítězná válka, krátkého trvání měla pomoci německému živilu oslabit rostoucí aspirace slovanských etnik v monarchii a umožnit na domácí půdě provedení Stürgkhova úmyslu rozřešení otázky české, jež se celkem krylo se stanoviskem německé strany v předvečer vypuknutí válečné krize.¹⁸⁴

¹⁸³ Tamtéž.

¹⁸⁴ Tamtéž.

7 VÁLKA – MÝM NÁRODŮM

Již 26. července se v novinách objevily titulky: „Der Krieg mit Serbien“¹⁸⁵ V textu byl čtenář informován o částečné mobilizaci. Vyhlášení války bylo již jen otázkou času. I levicová část spektra tiskovin si jasně uvědomovala situaci. Arbeiter Zeitung ji vyjádřil titulkem: „An Der Schwelle Des Krieges.“¹⁸⁶

Částečná mobilizace proti Srbsku byla vyhlášena 25. července. Protože však 25. červenec připadal na sobotu, začala být mobilizace fakticky prováděna až v pondělí 27. července. Za první mobilizační den byl určen 28. červenec 1914.¹⁸⁷

Po srbské odpovědi, kterou rakouská strana považovala za nedostatečnou a odjezdu vyslance Giesla z Bělehradu, zůstala válka jedinou variantou. Manifest Mým národům se objevil ve všech listech. Rakousko-Uhersko oficiálně vyhlásilo válku Srbsku 28. července 1914 ve tři hodiny odpoledne. Text vyhlášení války, byl publikován ve francouzštině a následně v německém a českém překladu (záleželo na jazykové oblasti). V textu vyhlášení války se pravilo: „Poněvadž královská srbská vláda neodpověděla uspokojivě na požadavky monarchie na nótu ze dne 23. července 1914, jest c. k. vláda nucena, aby na ochranu svých zájmů apelovala na moc zbraní. Rakousko-Uhersko má tudíž za to, že od této chvíle nastává stav válečný proti království srbskému. Rakousko-uherský ministr zahraničních věcí hrabě Berchtold“¹⁸⁸

Ještě před vyhlášením války noviny informovaly o reakci srbského krále Petra a posléze o jeho válečném manifestu ze 26. července. V něm

¹⁸⁵ Neue Wiener Journal. 26. 7. O mobilizaci proti Srbsku i v Právo lidu. 27. 7.

¹⁸⁶ Arbeiter Zeitung

¹⁸⁷ ŠEDIVÝ. s. 29-30.

srbská strana dala jasně najevo, že v otázce ultimata ustoupila, tak, jak jen to bylo možné. Odpovědnost za rozpoutání války podle ní tedy ležela na Vídni. Přestože v manifestu král stále nabízel mírové řešení, dal jasně najevo, že v případě útoku ze strany Rakouska-Uherska se bude srbská armáda bránit.¹⁸⁹

Nařízením předlitavské vlády 25. července byla na základě ústavy pozastavena platnost článků o všeobecných právech státních občanů. Právo na osobní svobodu, ochranu domácnosti, listovní a pečetní tajemství, spolčovací a shromažďovací právo, právo svobodný projev a svoboda tisku, to vše bylo omezeno. I vydávání pasů, držení zbraní a kontrola cizinců zde žijících – to vše podléhalo od výše zmíněného data přísnější kontrole. Vojenské zprávy nesměly být svévolně zveřejňovány. Omezen byl i provoz telegrafní a telefonní sítě. Soukromé telegrafní zprávy a telefonní hovory za hranice byly zrušeny. I poštovní holuby nemohli být drženi bez povolení.¹⁹⁰

V krizových červencových dnech se na stránkách novin objevila řada ministerských nařízeních. Od upravení dopravy uvnitř říše, proti zvyšování cen až po pravidla pro redakce novin. Do hry se začala zapojovat cenzura. Ta však byla v platnosti v i době míru – v textech na ni velmi ostře v červencových dnech útočil ve svých článcích Čas. I na stránkách Práva lidu a Českého slova občas objevovala bílá místa, důkaz zásahu cenzora, přesto však redakce měly značnou volnost v rozhodování o tom, co nabídnou čtenáři. S opatřeními na začátku války vešel také v platnost zákaz přebírat texty ze srbských novin, což především redaktoři českých periodik v červnu a červenci do velké míry dělali.

Úřední cestou byl zastavován tisk. Většina zásahů směřovala proti českému tisku, perzekuci se však nevyhnuly ani noviny německy píšících

¹⁸⁸ Právo lidu. 29. 7.

¹⁸⁹ Český venkov. 27. 7.

¹⁹⁰ ŠEDIVÝ. s. 31.

socialistů v monarchii. Od října muselo být dle Stügkhovy statistky zastaveno na 46 časopisů (především periodika regionálního charakteru). 2. září na základě výjimečných zákonů došlo k zastavení Českého slova. Vysvětlení zastavení činnosti této tiskoviny nabízí T. G. Masaryk v dopisu Emanuelu Voskovi z 21. září 1914: „Č. slovo bylo zastaveno k vůli antisemitským apod. narážkám, alespoň se to tak vykládá.“¹⁹¹

Jednoznačné stanovisko zaujaly sociální demokraté. Na důvěrné poradě rakouských sociálně demokratických stran prohlásil Gustav Habrmann: „...existence Rakouska je existencí českého národa. Já znám cizinu, my zde máme větší právo, než v Americe...Stojíme zásadně na stanovisku tohoto státu. Obdobně se vyjádřilo i Právo lidu. Přijalo argumentaci sociálních demokratů o obranné válce před ruským despotickým carismem. Sociálně demokratické stanovisko bylo vedeno především obavou o udržení předválečných úspěchů a také vírou, že velký středoevropský hospodářský prostor povede nezbytně k naplnění socialistických idejí.“¹⁹²

7.1 Balkánská fronta 1914 – srpnová ofenziva proti Srbsku

Skutečnost, že se rakousko-uherská armáda nedokázala více jak rok vypořádat se Srbskem a Černou Horou, měla řadu příčin. Souvisejících především se strategickými prioritami. Po vstupu Ruska do války bylo hlavní bojiště na východě, přesto však balkánské frontě byla z rakouské strany přikládána značná důležitost. Hlavním zadáním, které AOK 6. srpna 1914 postavilo před vrchního velitele sil na Balkáně polního zbrojmistra Oskara Potiorka, bylo zabránit vpádu Srbů do jižních Uher. Zároveň se počítalo, že tento muž povede síly jemu svěřené do útoku a

¹⁹¹ Tamtéž. s. 55.

¹⁹² Tamtéž. s. 52.

provede úspěšný a rozhodující úder proti Srbsku. Pozice Potiorka však měla několik slabin – boje s Ruskem odčerpávaly značnou sílu, která zprvu měla mířit do balkánského prostoru (2. armáda se měla již 18. srpna přesunout do oblasti Haliče, pro Balkán zůstávaly k dispozici dvě armády – 5. a 6.). Zároveň bylo nutno počítat na srbské straně i s armádou Černé Hory.

Při zahájení úroku rakousko-uherských sil se nelze ubránit dojmu, že Potiorek vydal rozkaz k akci nikoli z rozumových důvodů, ale zcela veden snahou odčinit své selhání a „spoluvinu“ na sarajevském atentátu. Dne 24. srpna stály rakousko-uherské jednotky tam, odkud před necelými čtrnácti dny vyrážely. Bilance tohoto tažení byla hrozivá především pro rakouskou stranu: 600 mrtvých a zraněných důstojníků a mezi 22 až 23 tisíci vojáky na straně Vídně. Srbové utrpěly ztráty ve výši 16 tisíc mužů.¹⁹³

Při dalších pokusech Potiorka prorazit srbské síly se jen opakovala předešlá situace. Počátkem prosince stály císařské jednotky v polovině Srbska a 2. prosince 1914, v den výročí nastoupení Františka Josefa I. na trůn, vstoupily do Bělehradu. To ale bylo vše. Potiorkova ofenziva překročila svůj kulminační bod vítězství a každé její pokračování přispívalo k její nadcházející zkáze. Ve stejné době obdrželi Srbové očekávanou materiální pomoc – zbraně a munici. 3. prosince zaútočily srbské síly o 200 tisících mužích na zbytek Potiorkových sil, čítajících pouhých 80 tisíc vojáků. Po strastiplných čtrnáctidenních ústupových bojích stály zbytky armády polního zbrojmistra znovu na hranicích. Od počátku války do poloviny prosince ztratily rakousko-uherské balkánské síly okolo 273 tisíce vojáků, na srbské straně ztráty dosahovaly 147 tisíc mužů. „Dnešní den byl nejtrpčím mého života.“ Poznamenal si 15.

¹⁹³ Tamtéž. s. 85-89.

prosinec Oskar Potiorek, muž, jehož nedbalost způsobila smrt následníka trůnu v Sarajevu.¹⁹⁴

Vyhlášení války Srbsku vedlo k velkému konfliktu, na jehož konci byl zcela nový a neznámý svět. Rakousko-Uhersko, které bylo na počátku tohoto válečného střetnutí, se na jeho konci pod tíhou bojů a především národnostních střetů rozpadlo. Německo jako jeho spojenec muselo uznat porážku a připravit se na tvrdé podmínky, jež pro něj připravovaly státy Dohody. I carské Rusko se zhroutilo pod vlnou revolucí a válečných útrap. Postavení vítězů však bylo obdobné. Francie stála dvakrát před vojenskou porážkou (poprvé během počátečního německého náporu roku 1914 a podruhé během pokusu německých sil o proražení fronty koncem války). Postavení Velké Británie bylo obdobné, bylo poznamenáno vyčerpáním a obrovskými ztrátami. Svět vstoupil do éry dvacátého století, velmoci Vídeňského kongresu předaly své pozice novým nástupcům.

¹⁹⁴ Tamtéž. s. 89-92. o strastiplném tažení více v KISCH, Egon Ervín, Vojákem pražského sboru. Praha 1965

8 ZÁVĚR

Tiskoviny z června a července roku 1914 nabízejí zajímavý pohled na krizi, jež změnila běh světa. Samotné události začátku války se staly častým tématem prací mnoha historiků dvacátého století. Přesto však otázka periodik a zobrazení krize na jejich stránkách většinou stálo mimo pozornost všech badatelů. Cílem práce bylo tuto mezeru zaplnit a nabídnout pohled z perspektivy tisku, písíciho v červencové krizi roku 1914.

Obraz červencové krize se v českém resp. Rakouském tisku v mnoha ohledech rozcházel. České prostředí, ve kterém velmi silně rezonovala všeslovanská myšlenka, se vehementně stavělo na stranu Srbska. I v novinových textech se jasně odrážela podpora Srbsku a především nechť bojovat v případné válce, jež byla postupem času stále častěji zmiňována jako jediné řešení krize. Český tisk, byť silně politicky roztržštěn, se dokázal shodnout na společném stanovisku – odmítnutí protisrbských výpadů a především snaze ujistit čtenáře, že válka je tím krajním řešením krize, ke které s ohledem na napjatou mezinárodní situaci Vídeň rozhodně nesáhne. Právě tato shoda dokázala překonat veškeré předchozí střety a prezentovat tento společný postoj. I zde se však lišil přístup jednotlivých periodik. Nejradikálnější stanovisko zaujalo především levicové spektrum (Právo lidu, České slovo a Čas) i Český venkov ostře vstupoval proti jakýmkoli útokům v otázce Slovanstva ze strany německého etnika. Národní listy a Národní politika zaujímaly obdobný postoj, jako výše zmíněná periodika, s tím rozdílem, že tyto deníky méně často používaly ostrý slovník předchozích periodik, byť i zde by se našly velmi ostré články, jež by snesly srovnání s levicověji zaměřeným tiskem.

Jedním ze společných bodů rakouského tisku a dalo by se říci i německé společnosti v monarchii, byly obavy ze Slovanů. Tisk proto zaujímal spíše protislovanské nálady a postoje, což především v českých tiskovinách vždy vzbudilo obrovskou míru nevole. V prostředí Vídně hrála roli i mnohem napjatější situace (například protesty před srbským vyslanectvím), kdežto v Praze byla situace vzhledem k okolnostem klidná. Z tohoto důvodu také rakouská média byla náchylnější k ostřejším protisrbským textům, jež však nezůstaly bez obdobné reakce a odpovědi na české straně.

Postupem času všechna média na české i rakouské straně přijala fakt, že vyhlášení války Srbsku bude nejpravděpodobnější reakcí Vídně. Interpretace této možnosti se však lišila s ohledem na jazykovou (česká vs. německá), ale také ideologickou oblast, kterou jednotlivá periodika zaujímal. Především sociální demokracie, v Čechách i Rakousku vycházela ze stejného internacionalistického postoje, který v sobě obsahoval i protiválečný prvek. Odpor k válce se ale postupem času otupil a nakonec se periodika Arbeiter Zeitung a České slovo plně zapojila do podpory válečného úsilí monarchie.

Český i rakouský tisk si uvědomovaly význam a možné nebezpečí plynoucí z důsledků červencové krize. Možnost zapojení Ruska do konfliktu na Balkáně znamenala pro českou i německou společnost mnoho. V českém prostředí bylo Rusko především chápáno jako vůdce všech Slovanů. Zároveň v české společnosti na přelomu století a v prvních letech století dvacátého silně působila všeslovanská myšlenka a média jako obraz nálad ji dokázala zachytit a umně interpretovat, především do pocitu neochoty a nevole bojovat se Srby a Rusy, jakožto slovanskými bratry. V německém prostředí bylo naopak carské Rusko chápáno jako obrovské nebezpečí, jež může zničit německý živel v evropském prostoru. Proto bude nutné vypořádat se se Srby jakožto ruským partnerem v balkánském prostoru a poté revidovat i vztah ke Slovanům uvnitř říše. Vše ve spolupráci s Německem – partnerem, který zajistí německému etniku vedoucí postavení v prostoru Střední Evropy.

Studium tisku nabízí zajímavý pohled do epochy dějin, která v mnoha ohledech změnila běh světa. Periodika zachytila veškeré důležité události června a července 1914. Zároveň nabídla i pohled do napjaté vnitřní situace v Rakousku-Uhersku, které se na počátku dvacátého století neustále střetávalo s problémem nacionalismu a rostoucím napětím mezi jednotlivými národními etniky uvnitř monarchie.

Diplomová práce prezentuje a hodnotí stanoviska nejvýznamnějších tiskovin v českém a rakouském prostředí, jejich pohled na červencovou krizi roku 1914 a zároveň se tento mediální obraz snaží zařadit do kontextu světových událostí, které vedly k rozpoutání Velké války a následným obrovským změnám nejen v evropském, ale i celosvětovém měřítku.

9 SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY A PRAMENŮ

BEDNAŘÍK, Petr, JIRÁK, Jan, KÖPPLOVÁ, Barbara, Dějiny českých médií od počátku do současnosti. Praha. 2011

BOBÍKOVÁ, Lenka, ŠOUŠA, Jiří, Parlament - kolbiště národů a národností: Z rakouského parlamentu 1861 - 1914. Praha 1992

CAMERON, Rondo, Stručné ekonomické dějiny světa. Praha. 1996

GALANDAUER, Jan, František Ferdinand d'Este. Praha. 2006

GALANDAUER, Jan, HONZÍK, Miroslav. Osud trůnu habsburského. Praha. 1986

GEISS, Imanuel, Juli 1914. Die Europäische Krise und der Ausbruch des Ersten Weltkriegs. München. 1965

GILBERT, Martin, První světová válka. Praha. 2005

GLENY, Mischa, Balkán 1804-1999: nacionalismus, válka a velmoci Praha 2003

HLAVÁČ, Bedřich. František Josef: život, povaha ,doba. Praha. 1933

HLAVAČKA, Milan, PEČENKA, Marek, Trojspolek. Praha 1999

CHRAMOSTA, Jaroslav. Sarajevské události z deníků Františka Harracha a Jaroslava Thuna. In: GALANDAUER, Jan. *Od Sarajeva k velké válce – Ab Sarajewo zum Grossen Krieg*, Praha 1995

JOHNSON, Paul. Dějiny 20. století. Praha 2008

KANN, Robert A. Kaiser Franc Josef und der Ausbruch des Ersten Weltkrieges. Wien 1971

KAZBUNDA, Karel, Otázka česko – německá. Praha 1995

KENNEDY, Paul, Vzestup a pád velmocí. Praha. 1996

KETTERL, Eugen. Paměti komorníka císaře Františka Josefa I. : skoro holá pravda o životě a konání Františka Josefa I., jak ji denodenně zblízka vídal jeho dlouholetý osobní komorník Eugen Ketterl / na základě německého originálu ... a s použitím dalších vzpomínek osob mocnářů blízkých zpracoval a komentářem opatřil Milan Hodík. – Praha. 1970

KISCH, Egon Ervín, Vojákem pražského sboru. Praha 1965

KRAUS, Karel. Poslední dny lidstva: Tragedie v pěti dějstvích s předehrou a epilogem. Praha. 1933

KUPKA, Jiří, Balkánský sud prachu. Český Těšín. 2003

KÜNZL-JIZERSKÝ, Vznik světové války. Praha. 1923

LANGDON, John. July 1914: The Long Debate, 1918-1990. New York. 1991

MEYER-ARNDT, Lüder, Die Julikrise 1914: Wie Deutschland In der Ersten Weltkrieg Stolperte. Köln. 2006

NOVOTNÝ, Lukáš. Bismarcks Fehler oder ein unvermeidliches Ereignis? Beitrag zur Entstehung der russisch-französischen Allianz. *Prague Papers on the History International Relations* . In: SKŘIVAN, Aleš; SUPPAN, Arnold (Eds.), *Prague Papers on the History of International Relations*, Prague: Institute of World History. 2008.

OGOLLDER, Christian. . Abonnenten und Patrioten. In: OPPL, Ferdinand a Karl FISCHER. *Studien zur Wiener Geschichte*. Wien, 1994

PAULOVÁ, Milada. Balkánské války 1912-1913 a český lid. Praha. 1963

PROKŠ, Petr. Konec říše Habsburků. Praha. 2004

SKŘIVAN, Aleš, Císařská politika:Rakousko-Uhersko a Německo v evropské politice v letech 1906-1914. Praha. 1996

SKŘIVAN, Aleš, Muž, který mohl zachránit monarchii? Alois hrabě Lexa von Aehrenthal (1854-1912) , Historický obzor, č. IX-X. ročník 22.

SKŘIVAN, Aleš, Sarajevo, 28. červen 1914, Historický obzor, č. VII.-VIII., r. 1994

ŠEDIVÝ, Ivan. Češi, české země a velká válka. Praha. 2001

ŠUSTA, Josef, Světová politika v letech 1871-1914 II. Trojspolek a Francouzsko-Ruská aliance. Praha. 1925

TAYLOR, Alan, John, Percivale. Poslední století habsburské monarchie. Brno. 1998

WILLIAMSON, Samuel. Austria-Hungary and the Origins of the First World War. London. 1991

WINTER, Jay, M, První světová válka. Praha 1995

ŽUPANIČ, Jan, Ve službě císaře a krále, Historický obzor 20 č. XI-XII. r. 2009

Periodika rakouská

Arbeiter Zeitung

Fremden-Blatt

Neue Freie Presse

Neues Wiener Journal

Neues Wiener Tagblatt

Reichspost

Periodika česká

Čas

České slovo

Český venkov

Národní listy

Národní politika

Nová doba

Právo lidu

10 RESUMÉ

The July Crisis 1914 is the one of the most important events in the twentieth century. This crisis lasted since the assassination of Francis Ferdinand D'Este and his wife on 28 June 1914 to the Austro-Hungarian declaration of war on Serbia on 28. July in 1914. The following decisions of European Great Powers led to the Great War whose effects changed the European order.

My thesis describes this phase of European history and analyses the presentation of this crisis in contemporary Czech and Austrian press. I used specialized literature and analysed the articles of following Czech and Austrian newspapers – Národní listy, Národní politika, Právo lidu, Český venkov, České slovo, Čas, Neue Freie Presse, Neue Wiener Journal, Reichspost, Arbeiter Zeitung, Neues Wiener Tagblatt and Fremden-Blatt. The most important for me was the comparison of the differences their political attitudes and of the character their informations. The news was taken from the official institututions and from foreign press. Different political and ideological standpoints of the Czech and Austrian press brought often very different interpretations of various news. My thesis is divided in two parts. In the first part I present the development of the relations between Austria-Hungary and the Balkan states before the First World War (since the Bosnian Crisis to the outbreak of Great War). The second part includes the analyse and comparison of Czech and Austrian press in July 1914.